

**37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Állam- és Jogtudományi Szekció**

Budapest, 2025. március 24–26.

Rendező intézmény:
Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jog-
tudományi Szekció

Vérünkben a bűn?
A bűnözői hajlam örökletes jellege

Kézirat lezárásának dátuma:

2024.11.21.

Nyilatkozat

Kijelentem, hogy a dolgozat tartalmát illetően nem használtam mesterséges intelligenciát az elkészítés során.

Tartalomjegyzék:

I. Bevezető gondolatok	5
II. Kriminológia, kriminálpszichológia, deviancia	7
II.1. Kriminológia	7
II.2. A kriminálpszichológia jelentése, célja.....	9
II.3. Deviancia, deviáns viselkedés	11
III. Bűnözés fogalma és kialakulása	12
III.1. Elméletek a bűnözés kialakulásáról.....	13
III.1.1. Biológiai elméletek	13
III.1.2. Pszichológiai elméletek	16
III.1.3. Szociológiai elméletek	16
IV. Cesare Lombroso és a büntettes-typus tana.....	19
IV. 1. A lombrosoi elmélet hatása a büntető igazságszolgáltatási rendszerre – Indiai perspektíva	21
IV. 2. Fülöp-szigeteki perspektíva.....	21
V. Genetikai hajlam a bűnözésre	22
V.1. Gének	22
V. 2. A bűnözés génjei	22
V.3. MAOA-gén – a „harcos gén”	24
V.4. Brunner-szindróma	24
V. 5. Híres esetek – Kallikak, Juke	25
VI. Neurológiai alapok és agyi struktúrák szerepe	27
VI. 1. Neurolaw	27
VI. 2. Agy és bűnelkövetés	28
VI. 2.1. Neurológiai rendellenességek hatása a bűnözésre és a viselkedésre.....	28
VI.2.2. Hormonok és neurotranszmitterek	30
VII. Pszichológiai tényezők és környezet szerepe – nature vs nurture (öröklés vagy a környezet van nagyobb hatással?)	33
VII.1. Környezeti tényezők	33
VII.1.1. Gyermekkor trauma és bántalmazás.....	33

VII.1.2. Környezet és genetikai interakció – Epigenetika.....	35
VII. 2. Személyiségzavar, antiszociális személyiségzavar, pszichopátia	36
VII. 3. A személyiségzavar, különösen a pszichopátia hatása a büntetőjogi felelősségre .	38
VIII. Genetikai információk felhasználása a büntetőjogban	39
VIII.1. A genetikai tényezők és a büntetőjogi felelősség viszonya.....	39
VIII.2. Genetikai tényezők és bírósági döntéshozatal: enyhítő vagy súlyosbító szerep? ...	40
VIII.3. Egyedi eset a genetikai tényezők jogi alkalmazásában – az olasz precedens	40
VIII.4. A genetikai determináltság etikai kihívásai a büntető igazságszolgáltatásban	41
IX. Génszerkesztés	43
IX.1. Lehetőségek és kihívások a büntetőjogban	43
X. Záró gondolatok	44

*„Egykor azt hittük, hogy sorsunk a csillagokban rejlik.
Ma már tudjuk, hogy nagyrészt a génjeinkben található.”*

James Watson¹

I. Bevezető gondolatok

A bűnözés mindig is kiemelt társadalmi probléma volt, és az okainak feltárása a kriminalisztika és a társadalomtudományok egyik legfontosabb kérdésévé vált. A bűnözés definíciója jogi és társadalmi szempontból egyaránt sokrétű: magában foglalja mindazon cselekedeteket, amelyek sértik a társadalmi normákat és törvényeket. A bűncselekmények okainak megértése, legyen szó társadalmi, pszichológiai vagy biológiai tényezőkről, kulcsfontosságú ahhoz, hogy hatékony prevenció és intervenció stratégiákat alakíthassunk ki.

A bűnözésnek nincs egyetlen „oka”. A bűnözés egy rendkívül összetett jelenség, amely kultúránként és időben is változik. Az egyik országban legális tevékenységek máshol illegálisak.² Ahogy a kultúrák idővel változnak, a viselkedések, amelyek egykor nem voltak büntetendők, azzá válhatnak, kriminalizálódhatnak. Ennek eredményeképpen nincsen egyszerű válasz arra a kérdésre, hogy „mi a bűnözés?”, ezért nincs egyetlen meghatározott válasz arra sem, hogy „mi okozza a bűnözést?”

Manapság különösen érdekes és aktuális kérdéssé vált annak vizsgálata, hogy vajon a bűnözői hajlam genetikai úton örökölhető-e. A modern tudomány eszközeivel ma már képesek vagyunk mélyebben megérteni az emberi viselkedés biológiai hátterét, beleértve a genetikai és neurológiai tényezők szerepét a deviáns viselkedés kialakulásában. E kutatások nagy jelentőséggel bírnak, hiszen ha igazolható a bűnözői hajlam örökletes jellege, az jelentős hatással lehet a bűnüldözésre, a prevencióra és a rehabilitációra is.

¹ <https://ijcst.journals.yorku.ca/index.php/ijcst/article/view/35714/32438> (letöltés ideje: 2024.10.05.)

² <https://www.britannica.com/topic/crime-law> (letöltés ideje: 2024.10.05.)

Az örökletesség és a környezeti hatások közötti bonyolult kölcsönhatás feltárása különösen fontos napjainkban, amikor a tudományos-technológiai fejlődés révén egyre több lehetőség nyílik a genetikai kutatásokra, beleértve a bűnözéssel összefüggésbe hozható gének azonosítását. Ez a kérdés nem csupán tudományos szempontból izgalmas, hanem etikai és társadalmi viták tárgya is: vajon felelőssé tehető-e valaki azért, amit "örökségként" hoz magával?

II. Kriminológia, kriminálpszichológia, deviancia

II.1. Kriminológia

Mielőtt a bűnözés fogalmát és eredetét vizsgálnám, érdemesnek tartom elhelyezni a bűnözést a kriminológia tudományának rendszerében.

A kriminológia szó a latin „crimen” – bűncselekmény, és a görög „logiosz” – valamivel foglalkozó szavak kompozíciójából származik. A kriminológia ezek szerint olyan tudomány, amely a bűnözéssel, mint társadalmi tömegjelenséggel és a bűncselekmények elkövetésével, mint egyedi jelenségek, illetve ezek különféle csoportjaival foglalkozik.³

- Szűkebb értelemben: a bűn és bűnözés tapasztalati kutatásával, valamint az elkövetők személyével foglalkozik
- Tágabb értelemben: a bűncselekmények szélesebb kontextusát vizsgálja, beleértve a bűnelkövetőket, az áldozatokat, célja a bűnözés visszaszorítása
- E feladatkört legjobban leíró Günther Kaiser definíciója szerint: *„A kriminológia a bűnözésről, a bűnelkövetőről és a negatív deviáns viselkedésről, valamint ezek ellenőrzéséről létező tapasztalati tudás rendszerezett összessége. A tudományterület olyan alapfogalmakkal dolgozik, mint a bűnözés, bűnelkövető és bűnözési kontroll, de hozzátartozik az áldozattan és a bűnmegelőzés is.”* (Kaiser, 1993.)⁴

A kriminológia olyan átfogó tudomány, amely nem csupán a bűncselekmények konkrét leírásával és büntetőjogi szabályok alkalmazásával foglalkozik, hanem szélesebb körben tanulmányozza a bűnözés társadalmi hátterét is. Ennek megfelelően a bűnözés része egy komplex társadalmi struktúrának, amelyben az egyének viselkedésére a társadalmi környezet, a szociális kapcsolatok, az egyéni pszichológiai tényezők és a kulturális normák egyaránt hatással vannak. Elsődleges megközelítésben a kriminológia emberekkel és köztük fennálló kapcsolatokkal foglalkozó tudományág, úgynevezett „ember-tudomány”, mely vizsgálja az elkövetőt, mint egyént, annak testi

³ https://www.mrvt.hu/images/docs/rendeszetilagazati/segedanyagok/kriminaliszt_krimologia.pdf (letöltés ideje: 2024.10.05.)

⁴ VÁRADI Julianna: Nyomozástan IV. A kriminológia alapjai, https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Bemeneti_kompetenciak_meresi_ertekelesi_eszkozrendszerenek_kialakitasa/19_0731_024_100915.pdf (letöltés ideje: 2024.10.08.)

és lelki tulajdonságait, másrészt viszont társadalomtudomány, mert megkísérli a társadalom, illetve annak csoportjainak, képviselőinek a bűnelkövető viselkedésére gyakorolt befolyását áttekinteni.⁵

Korunkban három nagy szemléleti, megközelítési mód jellemző a kriminológiára:

a.) Feladata a bűnözés okainak és feltételeinek, így biológiai, pszichológiai, pszichiátriai, pedagógiai és szociológiai defektusainak, veszteségeinek meghatározóinak kutatása, mely összefüggések megismerésével a bűnözés elleni harc sikeresebben vívható meg.

b.) Az 1940-es években jelent meg a kriminológiában az interakcionista paradigma, amely jelentősen bővítette a látóhatárt, amelynek határain belül a normasértő emberi magatartás értelmezhető.

c.) A radikális, vagy kritikai paradigma középpontjában a tilalmakat létesítő jogi normák keletkezése és érvényesítése mögötti érdekviszonyok elemzése áll. Ezek a kriminológiai irányzatok különös figyelmet szentelnek a hatalmi viszonyok, a társadalmon belüli különböző ellentétek (gazdasági, osztályok, nemek, etnikai csoportok közötti) és a bűnözés, büntető igazságszolgáltatás működése közötti összefüggések vizsgálatának.⁶

A kriminológia autonóm, voltaképpen empirikus (tapasztalati) társadalomtudomány, amely interdiszciplináris tudásanyagot gyűjt különböző tudományterületek bevonásával, hogy elemezze a bűnözést, bűnelkövetőket, áldozatokat. Az erőszakos viselkedést például számos tudományág vizsgálja: a pszichológus pszichológiai jelenséggént, a büntetőjogász normasértésként, míg a pedagógus nevelési hiányossággént értékeli. Azt is mondhatjuk, hogy a kriminológia a társadalomtudományok kulturális gyűjteménye.⁷

A kriminológia számos szempontot és módszert foglal magában, amelyek elengedhetetlenek a bűnözés és a hozzá kapcsolódó társadalmi jelenségek megértéséhez. Módszerek között megtalálhatóak:

⁵ KORINEK László: A kriminológia fogalma, feladata, helye a társadalomban és a bűnügyi tudományokban, JURA 2002/2, 59-67. o.

⁶ BARABÁS A. Tünde: Alkalmazott Kriminológia, Dialog Campus, Budapest, 2020, 24. o.

⁷ KORINEK László – LÉVAY Miklós: A kriminológia fogalma, feladata, kutatási területei, helye a tudomány rendszerében és a bűnügyi tudományokban. In: GÖNCZÖL Katalin – KERESZSI Klára – KORINEK László. – LÉVAY Miklós: Kriminológia – Szakkriminológia. Complex Kiadó, Budapest, 2006, 25–45. o.
<https://www.okri.hu/index.php/magunkrol/mi-a-kriminologia> (letöltés ideje: 2024.10.10.)

- Statisztikai módszer: tömérdek jelenség vizsgálatára alkalmas, pl. a statisztikai mutatók szerint a férfiak több bűncselekményt követnek el, mint a nők
- Klinikai módszer: szűk területre korlátozódik, az elkövetők életútjának tanulmányozására
- Technikai eszközök és eljárások: önéletrajz, egyéni beszélgetés, kérdőívek, ügyiratok tanulmányozása
- Elemzési, elméletképzési módszerek: hipotézis⁸ (A tudományos módszertanban a hipotézis olyan feltevés, aminek a bizonyítása még hátravan, további kutatásokat, kísérleteket igényel), modellkészítés.⁹

E módszerek segítségével a kriminológusok részletesen feltárhatják a bűncselekmények okait, valamint a bűnelkövetők és az áldozatok közötti kapcsolatokat.

II.2. A kriminálpszichológia jelentése, célja

A kriminálpszichológia viszonylag fiatal tudomány. Külföldön különösen az 1920-as évek elején indult ugrásszerű fejlődésnek. A kriminálpszichológia, mint a kriminológia egy szakterülete, az elkövetők pszichológiai jellemzőinek vizsgálatára összpontosít. Ez a terület elsősorban az egyének viselkedésének, személyiségének és motivációinak megértését célozza meg, különösen a bűnözői magatartás háttérében meghúzódó pszichológiai tényezőket. A kriminálpszichológia szerepe kiemelkedő lehet a bűnözői hajlam, az erőszakos viselkedés, valamint a bűnelkövetés megelőzésében, hiszen az elkövetők személyiségének elemzése hozzájárulhat a hatékonyabb bűnmegelőzési stratégiák kialakításához. A kriminálpszichológia a bűncselekmények pszichológiai háttérét vizsgálja, különös figyelmet fordítva az elkövetők mentális állapotára, motivációira és személyiségjegyeire. A célja, hogy megértse azokat a pszichológiai tényezőket, amelyek hozzájárulnak a bűnelkövetéshez, beleértve a mentális zavarokat, érzelmi és kognitív torzulásokat, valamint a társadalmi környezet hatásait.

⁸ <https://lexiq.hu/hipotezis> (letöltés ideje: 2024.10.10.)

⁹ VÁRADI Julianna: Nyomozástan IV. A kriminológia alapjai https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Bemeneti_kompetenciak_meresi_ertekelesi_eszkozrendszerenek_kialakitasa/19_0731_024_100915.pdf (letöltés ideje: 2024.10.08.)

A kriminálpszichológia röviden bűnügyi lélektant¹⁰ jelent. Alkalmazott lélektan, amely a pszichológia szakágainak és más alkalmazott lélektanoknak eredményeit és módszereit a bűnözés és ezzel kapcsolatos társadalmi reakció pszichológiai problémái megoldásának szolgálatába állítja. Részletesebben megfogalmazva a kriminálpszichológia *„olyan alkalmazott lélektani szakágazat, amely a bűnelkövető, a bűnüldözés, bűncselekmény és a bűnözés elleni harc pszichológiai kérdéseivel foglalkozik.*”¹¹

A kriminálpszichológia segít feltárni a bűncselekmény és az elkövető indítékait, valamint a bűncselekmény elkövetésének módozatait és következményeit. Ép tudatállapotú, teljes mértékben beszámítható személyeket vizsgál, vagyis olyan elkövetőket, akik tisztában vannak tetteikkel, valamint azok következményeivel, akár múltbeli, jelenlegi vagy jövőbeni cselekedeteikről van szó.¹² Ezek az elkövetők *„értelmi és cselekvőképességük teljes birtokában ismerik és megértik a társadalomban való együttélés és a jog normáit, mégsem ezek szerint élnek*”¹³. Ezen elkövetőket is érdemes két csoportra bontani, hiszen nem szabad párhuzamot vonni a krízis (eseti) és krónikus¹⁴ (állandó) bűnözők között. Az eseti elkövetők általában megfelelően beilleszkednek a társadalomba, magatartásuk nem mutat antiszociális vonásokat. Számukra a bűncselekmény egyfajta „ballépésnek” tekinthető. Ezeket a bűntetteket gyakran valamilyen krízishelyzet, például egy hirtelen indulatkitörés vagy pszichés stabilitás átmeneti megingása váltja ki, jól körülhatárolható események következményeként. Ezzel szemben a krónikus elkövetők életük során többször követnek el bűncselekményeket, amelyek szükségkielégítő jellegűek. Az ilyen elkövetők viselkedésében és személyiségében antiszociális jegyek figyelhetők meg, és a bűnözés életformává, az életük központi mozgatórugójává válik.¹⁵

¹⁰ <https://idegen-szavak.hu/krimin%C3%A1lpszichol%C3%B3gia> (letöltés ideje:2024.10.07.)

¹¹ POPPER Péter: Kriminálpszichológia, 1984, 453. o.

¹² VILICS Tünde: Kriminálpszichológia és kriminálpszichológus, Magyar Rendészet, 2020./4, 219-239. o.

¹³ POPPER Péter: Kriminálpszichológia, 1984. 453. o.

¹⁴ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/k-F287B/kronikus-F2D54/> (letöltés ideje: 2024.10.10.)

¹⁵ BODA Zoltán: Az emberölés kriminálpszichológiai megközelítése, Belügyi Szemle, 2021./2, 11. o.

II.3. Deviancia, deviáns viselkedés

A bűnözéshez kapcsolódó másik tudományág a deviancia tanulmányozása. A deviancia egy közösség vagy a társadalom nagy része által elfogadott normáktól való, mások által helytelenített eltérés.¹⁶ Deviáns az, aki megsérti a társadalmi normákat. A társadalom negatívan reagál a deviáns cselekedetekre, amit formális intézményrendszereken keresztül fejez ki. A deviancia, vagyis a társadalomba való beilleszkedés zavara szorosan összefügg a szocializációval¹⁷, amelynek során az egyén a társadalom által elfogadott normákat és értékeket elsajátítja. Ha ez a folyamat hibás vagy hiányos, akkor az egyén nagyobb valószínűséggel kerül deviáns viselkedési minták hatása alá, amelyekből akár „deviáns karriert” is építhet. A bűnözés, az alkoholizmus, a kábítószer-függőség, az öngyilkosság és a különböző mentális zavarok mind ismert deviáns magatartásformák, amelyek gyakran a nem megfelelő szocializáció következményei. A deviancia mértéke és megítélése változó, mivel az adott kultúra vagy csoport normarendszerétől függ. Egy társadalom sem osztható egyszerűen „normakövetőkre” és „normasértőkre”, hiszen a normák időnként áthágásra kerülhetnek. A deviáns viselkedések akkor válnak társadalmilag elítéltté, *„ha egyben a társadalom egészére érvényes jogi és erkölcsi normatívák megszegését is jelentik.”*¹⁸ Míg az erkölcsi normák íratlan szabályokat jelentenek, a jogrendszer biztosítja, hogy a bűnözés, mint deviáns viselkedés, formális és egységes elbírálás alá essen. A beilleszkedést elősegíti a társas viszonyosság, empátia és tolerancia, amelyek erősítik a közösség normáinak betartását. Ezzel szemben a deviáns egyének gyakran képtelenek az empátiára és nem igazodnak a társadalmi normákhoz, ami „morális defektust” eredményezhet, ami a kriminális személyiség egyik alapja.¹⁹

¹⁶ https://lexiq.hu/deviancia#google_vignette (letöltés ideje: 2024.10.10.)

¹⁷ BODA Zoltán: Az emberölés kriminálpszichológiai megközelítése, Belügyi Szemle, 2021/2, 12. o.

¹⁸ HABONY János: A beilleszkedés és a bűnözés, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986.

¹⁹ POPPER Péter: Kriminálpszichológia, 1984.

III. Bűnözés fogalma és kialakulása

A kriminológia és kriminálpszichológia átfogó tudományos bemutatása után természetes lépés a bűnözés fogalmának elemzése, hiszen ezen alapvető jelenség képezi a kriminológiai kutatások központi témáját. Miután megértettük, hogy a kriminológia multidiszciplináris megközelítésben vizsgálja a bűnözés társadalmi, pszichológiai és egyéni hátterét, fontos rávilágítani arra, hogy maga a bűnözés miben áll, hogyan definiálható. A bűnözés fogalma körül kialakult tudományos diskurzus feltárása lehetővé teszi, hogy jobban megértsük, hogyan és miért fordulnak elő bűncselekmények és hogyan felel rájuk a társadalom. Ezzel összhangban a bűnelkövetés fogalmának meghatározása is alapvető, hiszen maguk az elkövetők jellemzői, motivációi és cselekedeteik körülményei adják meg a választ a bűnözés természetének megértéséhez.

A bűnözés társadalmi jelenség. Lényegét tekintve szélsőségesen antiszociális magatartásforma.²⁰
*„A bűnözés történelmileg változó, társadalmilag meghatározott tömegjelenség, amely meghatározott területen és időszakban elkövetett bűncselekmények és elkövetők összességéből áll.”*²¹

A Btk. szerint *„bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli.”*²²

Ez a meghatározás nagyjából összhangban áll a bűncselekmény más országokban használt definíciójával, azzal a kiegészítéssel, hogy egyes országokban nemcsak a törvények, hanem egyes hatóságok szabályainak megszegését is a bűncselekmények közé sorolják. A bűnelkövetés fogalmát a jog hozza létre. A bűnelkövetésnek kétségtelenül van egy olyan aspektusa, amely „szabály” és a „szabályszegés” fogalmi köré épül, ebből a nézőpontból nem a cselekmény súlyossága a meghatározó, hanem maga a szabályszegés ténye.²³

²⁰ MOLNÁR József – POPPER Péter: Büntetőjog és kriminálpszichológia, Jogtudományi közlöny, 1961. (16. évf.) 3. sz., 128-137. old.

²¹ Kriminálisztikai jegyzetek és tanulmányok, Kriminálisztikai alapismeretek, Rendőrtisztai Főiskola, Budapest, 2005, 7. o.

²² Btk. 4. § (1) bekezdés

²³ HALLER József – FOGARASI Mihály – MALÉTSZABÓ Erika – FARKAS Johanna – KOVÁTS Daniella: A bűnöző elme, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020, 18. o.

Az előzőekben tárgyalt bűnözés és bűnelkövetés fogalmai alapvető keretet adnak a kriminológiai kutatások számára, de önmagukban még nem adnak választ arra, hogy miért és hogyan alakul ki a bűnelkövetői magatartás. Ahhoz, hogy ezt jobban megértsük, érdemes áttekinteni a bűnözés elméleteit, amelyek különböző perspektívákból közelítik meg a bűnözés kialakulásának okait és mechanizmusait. Ezek az elméletek, legyenek biológiai, pszichológiai vagy társadalmi megközelítések, hozzájárulnak annak feltárásához, hogy milyen tényezők játszhatnak szerepet az egyének bűnözővé válásában.

III.1. Elméletek a bűnözés kialakulásáról

III.1.1. Biológiai elméletek

A biológiai megközelítés a kriminológia legkorábbi történetére vezethető vissza. Mivel sok korai kriminológus orvos volt, ezért természetes volt számukra, hogy az emberi testtel magyarázzák a bűnözést. A bűnözés biológiai magyarázatai azt feltételezik, hogy egyes emberek „született bűnözők”, akik fiziológiailag (élettanilag) különböznek a vétlen emberektől²⁴. Ezen elméletek azt állítják, hogy az emberek biológiai természetétől függ, hogy elkövetnek-e bűncselekményeket, vagy sem. A törvényszéki biológia először a 19. századi Olaszországban vált önálló tudománnyá, amelynek alapító atyja Cesare Lombroso volt. Lombroso a született bűnöző fogalmát mind a frenológiai kutatások, (a koponya szellemi képességeinek és jellemvonásainak tanulmányozása), mind Darwin evolúciós elmélete hatására dolgozta ki. Cesare Lombroso teóriáját a dolgozatomban későbbi fejezetemben részletesen tanulmányozom, így a továbbiakban ott lesz róla szó. A biológiai elméletek között többet is megkülönböztetünk.

- *Frenológia elmélet:* A frenológia a legkorábbi iskolák közé tartozott. A frenológusok úgy vélték, hogy az agy nagyjából harminc különböző „képességből” áll, mint például a „harciaság” vagy a „bűnös vágy”.²⁵ Azt feltételezték, hogy ha egy képesség minél aktívabb, akkor az a rész ahol az elhelyezkedik, megnöveli az agy adott részének méretét. Egy adott képesség méretének becsléséhez megvizsgálták a koponya külsejét. Ily módon a fejen lévő „dudorok” bizonyos bűnözői hajlamokat jelezhettek.

²⁴ <https://www.sccjr.ac.uk/wp-content/uploads/2016/02/SCCJR-Causes-of-Crime.pdf> (letöltés ideje: 2024.10.12.)

²⁵

https://books.google.hu/books?hl=hu&lr=&id=uirlCgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR1&dq=what+is+criminology&ots=z9JM68chrY&sig=XYKxBZbFbtv_CpA49n7uX004MHw&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true (letöltés ideje: 2024.10.12.)

- *Degenerációs elmélet – 1857*: A degenerációs elmélet azt állítja, hogy bizonyos alacsonyabb társadalmi osztályok és fajok öröklésük révén hajlamosabbak az idegrendszeri és mentális betegségekre, így nagyobb valószínűséggel követnek el bűncselekményeket. Az alacsony társadalmi státuszú személyek, mint a prostituáltak, a bűnözők, a szegények és az elmebetegek erkölcsileg hibásak, és az emberi evolúció visszafejlődését jelentették. B.A. Morel, az elmélet szerzője úgy vélte, hogy bizonyos anyagok, mint az alkohol, hasis, és az ópium használata olyan erkölcsi és fizikai romlást eredményez, amely generációról generációra öröklődik. ²⁶Az elmélet másik kulcsfontosságú szempontja az az elképzelés, hogy az erkölcsi degeneráció öröklődik. Az elmélet hívei abban hittek, hogy az alacsony társadalmi státuszhoz vezető erkölcsi és fizikai patológiák biológiailag és társadalmilag generációról generációra fennmaradnak és szaporodnak.
- *Sheldon testtípus elmélete – 1942*: William Sheldon orvos volt, aki erős összefüggést látott a testfelépítés és a viselkedési hajlamok, a temperamentum, a várható élettartam és a betegségekre való hajlam között. Több száz férfi testalkatának vizsgálatából három testtípust vezetett le.

Ektomorf	Endomorf	Mezomorf
vékony, szívós, izmos testalkat	erős, kerekded testalkat	tömör, erős, izmos testalkat
introvertált, csendes, gyenge, érzékeny személyiség	nyugodt, szociális, toleráns, békés személyiség	agresszív, magabiztos, vakmerő személyiség ²⁷

Sheldon megjegyezte, hogy a bűnözők túlnyomó többsége mezomorf testalkatú. Ennek egyik magyarázata az, hogy a tömzsi, izmos emberek már fiatalon bűnözésbe keverednek a megfélemlítő megjelenésük miatt. Ez a biológiai elmélet valószínűtlennek tűnhet, de az emberek gyakran sztereotipizálnak másokat a kinézetük alapján, amely akár téves elítélésekhez is vezethet.

²⁶ <https://www.simplypsychology.org/biological-theories-crime.html#Degeneration-Theory-1857> (letöltés ideje: 2024.10.12.)

²⁷ <https://www.simplypsychology.org/biological-theories-crime.html#Degeneration-Theory-1857> (letöltés ideje: 2024.10.12.)

- *Az xyy „szuperhím” elmélet – 1965:* Ez az elmélet bizonyos kromoszóma-rendellenességre vonatkozik. Minden embernek 23 pár kromoszómája van, egy kromoszómapár határozza meg a személy biológiai nemét. A férfiaknál a normál kromoszómapár XY, a női szerkezet az XX. Egyes egyének azonban szokatlanabb kombinációkkal rendelkeznek. Például néhány nőnek XXX, míg néhány férfinak XXY szerkezete van.²⁸ Ha egy férfi XXY kromoszómával rendelkezik, vagyis plusz egy X-kromoszómával, akkor Klinefelter-szindrómában szenved. Ez a tünetegyüttes változatos testi és hormonális tüneteket okozhat, mint az alacsony tesztoszteronszint, izomzat és csontsűrűség csökkenése, illetve tanulási nehézségek vagy szociális és érzelmi problémák. A brit Patricia Jacobs vizsgálata szerint a plusz egy Y kromoszómával rendelkező személyek száma (férfiak XYY rendellenességgel) 20-szor magasabb a rabok körében egy skóciai börtönben, mint az egész skót lakosság körében. Arról is beszámolt, hogy a dupla Y kromoszóma miatt váltak a férfiak szokatlanul magassá, agresszívvá és erőszakossá. Ez és más korai kutatások alapján úgy vélték, hogy ezek a „szuperhímek” hajlamosak a rendkívül erőszakos, förtelmes bűncselekményekre.
- *Terrie Moffit két-ösvényes elmélete – 1993:* Moffit elmélete a bűnözés bioszociális elmélete. Az elmélet azt hirdette, hogy a bűncselekményeket elkövető embereknek két csoportja van:

Életpálya-szerű elkövetők	Serdülőkori elkövetők
akiknél az antiszociális bűnözői viselkedés gyermekkorban kezdődik, és ezt követően folyamatosan súlyosbodik	akiknél az antiszociális viselkedés kamaszkorban kezdődik, de a fiatal felnőttkorra véget ér
ezen elkövetők kevésbé gyakoriak	viszonylag gyakoriak, átmeneti jellegűek és közel állnak a normál emberekhez ²⁹

Moffit elmélete az egyik legszélesebb körben elfogadott modern kriminológiai elmélet. Követői úgy vélik, hogy a népesség körülbelül 5%-a lehet életpálya-szerű elkövető. ³⁰

²⁸ BURKE, Kenneth J.: The „xxy syndrome”: Genetics, behavior and the law, 1969, 262. o.

²⁹ LEAW, Jia Ning – ANG, Rebecca P. – HUAN, Vivien S. – CHAN, Wei Teng – CHEONG, Siew Ann: Re-Examining of Moffitt’s Theory of Delinquency through Agent Based Modeling, 2015, 1. o.

³⁰ <https://www.simplypsychology.org/biological-theories-crime.html> (letöltés ideje: 2024.10.12.)

III.1.2. Pszichológiai elméletek

A pszichológiai elméletek fejlődése a kriminológiában jelentős előrelépést jelentett a korábbi biológiai szemléletekhez képest. Ezen elméletek szerint a bűnözés egyéni pszichológiai tényezőkhöz kapcsolódik, az elme belső működését vizsgálják. E terület úttörői a bűnözői cselekedetek háttérében álló motivációk, gondolatok és érzelmi állapotok megértésére törekedtek.

³¹Különböző szempontokat vizsgáltak, többek között a személyiségzavarokat, az intelligenciaszintet illetve a gyermekkori élmények hatását a felnőttkori viselkedésre. A pszichológiai elméletek alapján négy fő oka van annak, hogy a személyek bűncselekményt követnek el, mégpedig az alábbiak: valahol az életük során kudarcot vallottak a pszichológiai fejlődésben, negatív tanult viselkedésformának voltak kitéve, negatív tulajdonságokat örököltek, vagy mentális betegséggel hozható párhuzamba.³²

III.1.3. Szociológiai elméletek

A szociológiai megközelítések szerint a bűnözést az egyénen kívülálló tényezők alakítják: a szomszédságban, a kortárscsoportban és a családban szerzett tapasztalataikat az emberek mindennapi mozgása alakítja térben és időben. Az elméletek azt feltételezik, hogy az emberek születésükkor nem rendelkeznek a bűnözés elkövetésére irányuló motivációval.

- *Szociológiai tanuláselmélet – 1977:* Az Albert Bandura által felvetett elmélet hangsúlyozza a mások viselkedésének, attitűdjének és érzelmi reakcióinak megfigyelésének, modellezésének és utánzásának fontosságát.³³ Az elmélet szerint a fiatalok ugyanúgy tanulnak meg bűncselekményt elkövetni, mint ahogyan a megfelelő viselkedést is: a másokkal való érintkezés révén. A szociológiai tanuláselmélet azt állítja, hogy az egyének három mechanizmus révén tanulják meg a bűnözést:

- 1) differenciált megerősítés
- 2) hiedelem
- 3) modellezés

³¹ <https://docmckee.com/cj/criminal-justice-an-overview-of-the-system/section-7-3-psychological-theories-of-crime/> (letöltés ideje: 2024.10.13.)

³² <https://study.com/academy/lesson/psychological-theories-of-crime-assumptions-weaknesses.html> (letöltés ideje: 2024.10.13.)

³³ McLEOD Saul: Albert Bandura's Social Learning Theory, <https://www.simplypsychology.org/bandura.html> (letöltés ideje: 2024.10.05.)

Az egyének másokat is megtaníthatnak a bűnözésre az általuk nyújtott megerősítések révén. Valószínűbb a bűnözés, ha:

- 1) gyakran megerősítik és ritkán büntetik
 - 2) nagy mennyiségű megerősítést (például sok pénz, elismerés, élvezet) és csekély büntetést von maga után.³⁴
- *Társadalmi dezorganizáció elmélet - 1929:* Az elmélet a bűnözési arányok és közösségi jellemzők közötti kapcsolatra összpontosít. Azt sugallja, hogy a bűnözés elsősorban a társadalmi intézmények meg bomlásának és a társadalmi szabályozás hiányának következménye bizonyos környékeken vagy közösségekben.³⁵ Fontos kiemelni, hogy a társadalmi dezorganizációs elmélet nem állítja, hogy ezekben a közösségekben az egyének eredendően hajlamosak lennének a bűnözői magatartásra. Ehelyett a közösségi szintű tényezők bűnözési arányra gyakorolt hatását hangsúlyozza. Azt feltételezi, hogy a bűnözési arányok állandók azokon a területeken, ahol bizonyos környezeti feltételek, például:
- szegénység
 - magas munkanélküliség
 - népességfluktuáció (a környéken magas a népességvándorlás mértéke, az emberek gyakran be-és kiköltöznek)
 - anyagi hanyatlás uralkodik

Az ilyen körülmények megakadályozzák a társadalmi szerveződést és összetartást a szomszédságban, és így a bűnözés társadalmi ellenőrzését. Ennek eredményeképpen bizonyos területeken a bűnözési arányok állandók, függetlenül az adott lakosságtól. Az emberek tehát egy bizonyos környezet befolyásolja tetteikben. Shaw továbbá bevezetett egy új fogalmat, a „természetes területek” fogalmát, vagyis olyan területét, amelyeket sajátos földrajzi, társadalmi és kulturális jellemzőik különböztetnek meg környezetüktől, valamint olyan területeket, amelyeket a természetes városnövekedés során alakultak ki. Chicago városának példáján egy koncentrikus zónamodellt dolgozott ki, amely a várost 5 zónára osztja.

³⁴ SHAHID, Aqsa: Sociological theories of crime Ryipah International University, 2022.

³⁵ WICKERT, Christian: Social disorganization theory (Shaw & McKay), 2018. <https://soztheo.de/theories-of-crime/social-disorganization/soziale-desorganisation-shaw-mckay/?lang=en> (letöltés ideje: 2024.10.16.)

- Az 1. zóna a belvárost és a város központját jelöli. Itt találhatóak elsősorban az üzleti negyedek.
- A 2. zóna az átmenet az üzleti negyedek és a lakóövezetek között.
- 3. zóna a munkásréteg lakóövezete.
- 4. zóna a középosztály lakóövezeteit foglalja magában.
- 5. zóna pedig a külvárosokat jelöli, itt élnek azok az ingázók, akik a város szélén lévő otthonaikból a városban található munkahelyeikre utaznak.³⁶

Shaw és McKay tanulmányukban azt találták, hogy a vizsgált fiatalok bűnözése nem egyenletesen oszlik el a városban, hanem egyes területekre koncentrálódik. A különösen magas bűnözési rátával rendelkező „bűnözési területek” nagyrészt egybeesnek a Burgees és Park által azonosított „természetes területekkel”. A kutatók a 2. átmeneti zónában találták a legmagasabb bűnözési arányt, kifelé haladva a bűnözési arány csökken.

³⁶ WICKERT Christian: Social disorganization theory (Shaw & McKay), 2018. <https://soztheo.de/theories-of-crime/social-disorganization/soziale-desorganisation-shaw-mckay/?lang=en> (letöltés ideje: 2024.10.16.)

IV. Cesare Lombroso és a büntettes-typus tana

Cesare Lombroso, a 19. századi olasz orvos és kriminológus, a bűnözés biológiai és anatómiai gyökereinek kutatásával vált híressé. A kriminálantropológia alapjainak letétele is az ő nevéhez fűződik. Fő művében, az 1876-ban megjelent *L'uomo delinquente* (a bűnöző ember) című könyvében arra a meggyőződésre jutott, hogy a bűnelkövetők többsége születésétől kezdve arra van rendelve, hogy bűnözővé váljék.³⁷ Bűnözővé válásuk velük született lelki anomáliákon (a szabályostól, a törvényszerűtől való eltérés)³⁸ alapszik, amely rendellenességek testi jegyekben is megmutatkoznak. A jellemvonásaiknak köszönhetően ezen emberek az emberi faj fejlődésének korábbi időszakában élt emberekre emlékeztetnek, így a bűnözés ebben az értelemben a fajfejlődés alacsonyabb szintjén maradt emberek viselkedése. A bűnöző egy külön fajhoz tartozik, amely még nem fejlődött eléggé a fejlettebb homo sapiens irányába, ez a faj genetikailag valahol a primitív és modern ember között helyezkedik el fizikai és pszichológiai felépítése alapján. Ezt a visszamaradott fajt Lombroso „*homo delinquens*”-nek nevezte, melyet egyetlen természeti tényező, az epilepsziára visszavezethető degeneráció hoz létre. Lombroso szerint a bűnözők gond nélkül felismerhetők és identifikálhatók, az állatokra és az alacsonyabb rendű fajokra jellemző fizikai jegyeket hordoznak, könnyen kiszűrhetők, s így a társadalom megvédhető a bűnözéstől.

A Lombroso-féle büntettes-typus testalkati rendellenességei többek között: hátra eső homlok, nagy állkapocs, alacsony homlok, kisebb agykaponya, mandulametszésű szemek, nagy és elálló fülek, dús hajzat és erős szőrzet, a rendesnél hosszabb karok, a fej hátsó részén lévő gödröcske, a sötét bőr, korai ráncosodás, a test rendellenes nagysága és súlya bizonyos sajátos lelki vonásokkal, mint a részvéthiány, álhatatlanság.³⁹ Továbbá a büntettes-typusba tartozó személyek gyakorta balkezeseek, akár kevésbé fogékonyak a fájdalom iránt. A rendellenes vonások atavisztikusak (távoli ősöktől örökölt és rájuk visszaütő vonás)⁴⁰, az ilyen típusú emberek „*evolúciós visszamaradottak*”.⁴¹ A lista időről időre módosult, de mindig hasonló fizikai anomáliákból állt.

³⁷ CHEEMA, Aman Amrit – VIRK, Ashish: Reinventing Lombroso in the Era of Genetic Revolution: Whether Criminal Justice System Actually Imparts Justice or is Based on ‘Convenience of Assumption’? 2012, 937. o.

³⁸ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/a-a-1BFAF/anomalia-1D980/> (letöltés ideje: 2024.10.07.)

³⁹ HELLER Erik: Lombroso és a büntettes-typus tana. Magyar Társadalomtudományi Szemle, 1910. 3. évf. 6. sz., 491. o.

⁴⁰ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/a-a-1BFAF/atavisztikus-1E4E9/> (letöltés ideje: 2024.10.07.)

⁴¹ <https://www.sccjr.ac.uk/wp-content/uploads/2016/02/SCCJR-Causes-of-Crime.pdf> (letöltés ideje: 2024.10.12.)

Ha egy egyén öt vagy több ilyen atavisztikát vagy anomáliát ábrázolt, akkor az illetőt született bűnözőnek titulálták.

Habár Lombroso a Bűnöző Ember első, 1876-os kiadásában azt állította, hogy minden bűnöző „született bűnöző”, de húsz évvel később az ötödik kiadásban, a „*A bűnözés, annak okai és orvoslása*” című könyvében maga is pontosította elméletét, és számos környezeti tényezőt is említett. Kijelentette például, hogy az olyan környezeti szempontok, mint a szegénység, a rendőri korrupció, és a bevándorlás fontos szerepet játszanak a bűnözés okozati összefüggésében. Kifejlesztette a bűnözők kibővített tipológiáját, amely magában foglalja a:

- 1) született bűnözőket
- 2) elmebetegeket – akik elmebaj, illetve epilepszia miatt váltak bűnözővé, őket az agy változásai vagy hibái készítették a bűnözésre
- 3) szenvedélyes bűnözőket
- 4) alkalmi bűnözőket, ezen típus tekintetében további három altípust különböztetett meg
 - a) látszólagos bűnözők, akik önvédelemből, vagy a család védelmében kényszerülnek bűncselekményt elkövetni
 - b) kriminális bűnözők, akiket a környezeti körülmények vagy a lehetőségek csábítanak a bűnözésre
 - c) megrögzött bűnözők, akik mind a szülők, mind az iskola tekintetében rossz szocializációval találkoztak⁴²

⁴² CHEEMA, Aman Amrit – VIRK, Ashish: Reinventing Lombroso in the Era of Genetic Revolution: Whether Criminal Justice System Actually Imparts Justice or is Based on ‘Convenience of Assumption’? 2012, 939. o.

IV. 1. A lombrosoi elmélet hatása a büntető igazságszolgáltatási rendszerre – Indiai perspektíva

Lombroso atavisztikus bűnöző elmélete Indiára is mély hatást gyakorolt. Indiában mintegy 126 törzset neveztek ki bűnös törzsnek az 1871. évi Bűnös Törzsekről és Kasztokról szóló Törvény alapján. A rendőröket képzésük során arra utasították, hogy ezeket a törzseket „született bűnözőkként” kezeljék. A született bűnöző elmélet alkalmazása igen hatásos eszköznek bizonyult az angol gyarmati uralom számára Indiában. A gyarmati kormány a törvény értelmében számos vándorló csoportot a bűnöző törzsek közé sorolt, az állam igyekezte „megreformálni” ezeket a törzseket azáltal, hogy újradefiniálta a tulajdonhoz való viszonyukat, és letelepedési szokásokat ültetett beléjük, módosítva ezzel eredendő természetüket.⁴³ A brit katonák úgy büntették a bűnöző törzsek tagjait, hogy a férjet és feleséget külön-külön börtönözték be annak érdekében, hogy megakadályozzák az utódok születését.

IV. 2. Fülöp-szigeteki perspektíva

Bármennyire is kegyvesztetté vált mára Cesare Lombroso munkássága, az nem tagadható, hogy a kriminológus elképzelései évtizedeken át nem csak a tudományos teret, hanem sok társadalom kulturális képzeletét is megragadták. A Nyugaton túl Lombroso gondolatainak terjedését vélték felfedezni Japánban is, illetve a Fülöp-szigeteken a 19. század végén és a 20. század elején a gyarmatosítás hullámain keresztül. Sixto de Los Angeles volt az az orvos, aki az olasz kriminológus hatására kiadta a Jogi Orvostudomány (Legal Medicine) című művét 1934-ben, amely a Fülöp-szigeteken jogász és orvostanhallgatók generációit irányította tanulmányaik során.⁴⁴ A bűnügyi antropológia, az atavizmus-elvei hatással voltak De Los Angelesre, Lombroso munkája arra készítette, hogy klinikai vizsgálatokat folytasson a Bilibid börtönben elítélteken. A Fülöp-szigeteken a test iránti kíváncsiság először az emberi típusokra irányult, főleg az új kolóniákat benépesítő testek megfigyelésére. Ezzel a bűnözés biológiai és társadalmi aspektusainak feltárásához új dimenziókat nyitottak meg, melyek továbbra is formálják a bűnüldözési és rehabilitációs megközelítéseket.

⁴³ SAFDAR, Arafat: Criminalizing the natives: A study of the criminal tribes act, 1871., The University of British Columbia, 2020, 2. o.

⁴⁴ CANDALIZA-GUTIERREZ, Filomin: Sociological Time Travel: Criminality and Criminologists in the Philippine Past, Philippine Sociological Review, Vol. 61, 2013.

V. Genetikai hajlam a bűnözésre

Bár az előző fejezetben tárgyalt Lombroso által állított elmélet mára túlhaladottnak számít, mégis az ő munkássága nyitott utat az olyan kutatásoknak, amelyek mélyebben vizsgálják az öröklődés, és a gének szerepét a bűnözés kialakulásában. A következő fejezetben szeretném bemutatni azokat a kulcsfontosságú kutatásokat és híres eseteket, amelyek rávilágítanak a genetikai tényezők és a bűnözés közötti lehetséges összefüggésekre.

V.1. Gének

A bűnelkövetésnek vagy bármilyen viselkedésnek nincsenek „génjei” a szó szoros értelmében.⁴⁵ Ez azonban nem zárja ki azt, hogy bizonyos hajlamokat, mint például a bűnelkövetési hajlandóságot, örökölhettünk. A gének nem közvetlenül a viselkedést kódolják, hanem a fehérjék felépítését, amelyek a szervezet különféle működéseiben játszanak szerepet. A gének a DNS (dezoxiribonukleinsav) szakaszaiként szuperálódnak, és fehérjéket kódolnak, melyek két fő csoportba sorolhatók: strukturális és funkcionális. A strukturális fehérjék alkotják a sejtek és szövetek vázát, biztosítva a szervezet működésének kereteit. A funkcionális fehérjék azok, amelyek a szervezet folyamatait működtetik, lebontják az anyagcserét, és részt vesznek a sejtek közötti kommunikációban, így irányítják a szervezet életfolyamatait.⁴⁶

V. 2. A bűnözés génjei

A bűnözés génjeinek vizsgálata előtt fontos tisztázni, hogy a bűnelkövetésre való hajlandóság örökölhető-e. Korábbi kutatások, például ikervizsgálatok révén megállapították, hogy a bűnelkövetési hajlandóság örökölhető, és esetenként nagyobb szerepet játszhat az öröklődés, mint a neveltetés. A génekről azonban nem jelenthető ki az, hogy kódolják a bűncselekményeket, hiszen a gének a fehérjéket kódolják, de meghatározhatnak olyan predispozíciókat⁴⁷ (hajlamosságot), amelyek bűnelkövetési következményekkel járhatnak. Az évek során a kutatók számos tanulmányt végeztek, amely során azonosították a bűnelkövetéshez köthető géneket és azok polimorfizmusait

⁴⁵ HALLER József – FOGARASI Mihály – MALÉT-SZABÓ Erika – FARKAS Johanna – KOVÁTS Daniella: A bűnöző elme, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020, 89. o.

⁴⁶ HALLER József – FOGARASI Mihály – MALÉT-SZABÓ Erika – FARKAS Johanna – KOVÁTS Daniella: A bűnöző elme, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020, 90. o.

⁴⁷ <https://idegen-szavak.hu/prediszpoz%C3%ADci%C3%B3> (letöltés ideje: 2024.10.07.)

(sokalakúság).⁴⁸ A vizsgálatok során kiderült, hogy a gének jelentős része olyan fehérjéket kódol, amelyek az idegrendszeri jelátvitelben játszanak szerepet. A különböző bűncselekmények genetikáját vizsgáló tanulmányok megmutatták, hogy ugyanaz a gén többféle bűn elkövetésével is összefüggésbe hozható. Például a szerotonintranszporter polimorfizmusát a tolvajok és gyilkosok esetében is megfigyelték, míg a dopamintranszporter génje kapcsolatba hozható az erőszakos bűncselekményekkel és kokainfogyasztással.⁴⁹ A gének tehát közvetetten befolyásolják a bűnelkövetést az idegrendszeri tulajdonságok révén, de nem determinálják a bűnelkövetést, hanem valószínűsíthető tényezők, amelyek a kockázatot növelhetik. Az alábbi táblázatban szeretnék megemlíteni három gént, azok szerepét és a bűncselekmény típusát, amely összefüggésbe hozható velük.

Gén	Szerepe	Bűncselekmény típusa
DAT	dopamintranszporter	erőszakos bűncselekmény
MAOA	noradrenalin lebontása	erőszakos bűncselekmény
XYY kromoszóma	kromoszomális zavar	gyilkosság ⁵⁰

A MAOA gén kiemelendő, hiszen ebben az esetben nem génpolimorfizmusról, hanem génhibáról van szó. A későbbiekben a MAOA gént részletesebben kifejtem, hogy jobban megértsük annak szerepét és jelentőségét a bűnelkövetés genetikai hátterében. Az XYY-szindróma megnevezésű kromoszóma-rendellenesség tulajdonképpen nem génhiba, de érdekességként említem a táblázatban, a dolgozatomban a biológiai elméletek között már részletesen foglalkoztam ezen rendellenességgel.

⁴⁸ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/p-1434B/polimorfizmus-1545C/> (letöltés ideje: 2024.10.07.)

⁴⁹ HALLER József – FOGARASI Mihály – MALÉT-SZABÓ Erika – FARKAS Johanna – KOVÁTS Daniella: A bűnöző elme, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020, 98. o.

⁵⁰ HALLER József – FOGARASI Mihály – MALÉT-SZABÓ Erika – FARKAS Johanna – KOVÁTS Daniella: A bűnöző elme, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020, 98. o.

V.3. MAOA-gén – a „harcos gén”

A MAOA-gén, közismert nevén a „harcos gén” az agresszív viselkedésre való hajlammal és a bűnözéssel kapcsolatos kutatások középpontjába került az elmúlt évtizedekben⁵¹. Ez a gén az agyban lévő monoamin-oxidáz A enzim termeléséért felelős, amely fontos neurotranszmittereket bont le, mint a szerotonin, a dopamin és noradrenalin, ezzel elsődleges szerepet játszva az agresszió szabályozásában.⁵² Számos tanulmány adatainak elemzése azt jelzi, hogy a genetikai variáció és agresszió közötti legerősebb kapcsolat a MAOA-génből ered. Kimutatták, hogy a MAOA gén, mint a funkcióvesztés mutációja olyan klinikai szindrómát eredményez, amelyet a kisebb stresszorok hatására jelentkező erőszakos cselekedetekre való nyílt hajlam jellemez. Az alacsony MAOA aktivitású génavariánssal rendelkező egyéneknél nagyobb eséllyel figyelhető meg durva viselkedés, impulzivitás és az érzelmi kontroll gyengülése, különösen, ha gyermekkori traumákat is elszenvedtek. Caspi és munkatársai 2002-es vizsgálata arra is rávilágított, hogy a környezeti tényezők, például a bántalmazás, jelentős szerepet játszanak abban, hogy ez a genetikai hajlam kifejeződik-e az egyén viselkedésében.⁵³ Bár a gén bizonyos viselkedési mintázatokhoz kapcsolódik, nem determinálja egyértelműen a bűnözői magatartást, azonban vizsgálata azért is fontos, mert segít megérteni, hogyan kapcsolódnak össze a genetikai tényezők és a környezeti hatások.

V.4. Brunner-szindróma

A Brunner-szindróma egy rendkívül ritka genetikai betegség, amely a MAOA-gén mutációjához köthető.⁵⁴ Ezt a szindrómát először H.G. Brunner és munkatársai írták le 1993-ban egy nagy holland családban, amikor a genetikus megfejtette, hogy miért ült a család minden férfitagja börtönben erőszakos bűncselekmények miatt. Az erőszakosság oka egy génhiba volt: az elkövetők szervezete nem tudta előállítani a fentebb már részletesen kifejtett MAOA nevezetű fehérjét, és a

⁵¹ https://otszonline.hu/cikk/a_harcos_gen_kapcsolata_az_antiszocialis_viselkedessel (letöltés ideje: 2024.10.18.)

⁵² BORTOLATO, Marco: Early postnatal inhibition of serotonin synthesis results in longterm reductions of perseverative behaviors, but not aggression, in MAO A-deficient mice, *Neuropharmacology*, 2013, 1. o.

⁵³ CASPI, Avshalom – MCCLAY, Joseph – MOFFITT, Terrie E. – MILL, Jonathan – MARTIN, Judy – CRAIG, Ian W. – TAYLOR, Alan – POULTON, Richie: Role of Genotype in the Cycle of Violence in Maltreated Children, 2002.

⁵⁴ <https://www.cambridge.org/core/journals/european-psychiatry/article/brunner-syndrome-from-genetics-to-psychiatry-case-report/2A793F92E9157EE55D847FECE4C92BB1> (letöltés ideje: 2024.11.01.)

hibás gén férfiágon öröklődött.⁵⁵ Mivel a MAOA szállítófehérje, ha ez hiányzik valakiből, akkor a noradrenin felhalmozódik, ezáltal a hibás gén hibás idegi kommunikációt eredményez, ami hibás viselkedésben nyilvánul meg. Ebben a családban genetikai és anyagcsere vizsgálatokat végeztek, a férfiak esetében az előforduló viselkedésformák közé tartozott az impulzív agresszió, a gyújtogatás, a nemi erőszak kísérlete és az exhibicionizmus (magamutogatás).⁵⁶

V. 5. Híres esetek – Kallikak, Juke

A Juke és Kallikak családokról szóló kutatások alapvető szerepet játszottak a korai bűnözéskutatásban, és bár módszertani hiányosságaik és túlzó következtetések ma már jól ismertek, fontosak a kriminológia és az eugenika mozgalom történetében.

Juke család: Történetének kutatását Richard L. Dugdale amerikai kriminológus végezte 1877-ben. A szociológus azt állította, hogy a család több generáción keresztül számos bűnelkövetőt, prostituáltat és szegénységben élő személyt „termelt ki.” Dugdale a New York állam börtöneiben tett látogatásai során észrevette, hogy sok rab ugyanahhoz a családhoz tartozik. Vizsgálata során egy bizonyos Juke családfát állított fel, és igyekezett meghatározni, vajon a bűnözés, szegénység és a deviáns viselkedés öröklődik-e ebben a családban. Sikerült 709 Juke nevű személyt tanulmányoznia. Azok, akik beházasodtak a családba, és emiatt nem tekinthetők tisztán Juke-vonalnak, összesen 169-en voltak. Dugdale egyszer úgy becsülte, hogy ha a Juke család minden egyes tagját nyomon tudta volna követni, akkor az összlétszám meghaladta volna az 1200 főt. De abból a 709-ből, akiket tanulmányozni tudott, 180-an „szegényházban” laktak, vagy állami segílyt kaptak. 140 bűnöző talált, akikből 60 tolvaj volt, 7 emberölés áldozata, 50 prostituált, és 40 nő, aki nemi úton terjedő betegséget kapott.⁵⁷

Kallikak család: A család tanulmányát Henry H. Goddard amerikai pszichológus publikálta 1912-ben. Két különálló vonalat vizsgált: az egyik vonal Martin Kallikaktól, a függetlenségi háború katonájától és egy gyengeelméjű kocsmai cselédétől származott. Ebből a házasságból végül 480 leszármazott született, akiknek több mint a felét deviánsnak vagy bűnözőnek írták le. A másik

⁵⁵ BRUNNER, H.G. – NELEN, M. – BREAKEFIELD, O. – ROPERS, H. – VAN OOST, B.A.: Abnormal behavior associated with a point mutation in the structural gene for monoamine oxidase A, Science, 1993, 262. o.

⁵⁶ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/e-e-F1E41/exhibicionizmus-F1FD2/> (letöltés ideje: 2024.10.23.)

⁵⁷ <https://my.liuc.it/MatSup/2006/H25511/The%20Jukes.pdf> (letöltés ideje: 2024.10.23.)

vonaltól a Martin Kallikaktól és egy philadelphiai kvéker lánytól származik, egy olyan nőtől, akinek látszólag „jobb” örökletes összetevői voltak. Az ő házasságukból 496 leszármazott született.⁵⁸Egyikőjük sem lett bűnöző, ez az ág „erkölcsös” lett és sikeres leszármazottak születtek.

A bűnöző családokról szóló tanulmányok megragadták a közvélemény fantáziáját, akik kezdték elhinni, hogy létezik a „bűnöző gén”, amely generációról generációra öröklődik.

⁵⁸ <https://my.liuc.it/MatSup/2006/H25511/The%20Jukes.pdf> (letöltés ideje: 2024.10.23.)

VI. Neurológiai alapok és agyi struktúrák szerepe

VI. 1. Neurolaw

A neurolaw kifejezést legjobban az „idegtudományi törvénykezés” vagy „idegtörvény” formájában lehetne a legjobban magyar nyelvre fordítani.⁵⁹ A neurolaw aktuális, kialakulóban lévő tudományág, amelynek legfőbb célja, hogy összeegyeztesse a jogot a neurobiológia felfedezéseivel.⁶⁰ A neurolaw, mint interdiszciplináris terület, összekapcsolja az agyat a joggal, megkönnyíti az emberi viselkedés jobb megértését annak érdekében, hogy az idegtudomány eredményeinek a jogi tanulmányokba való beépítésével pontosan szabályozni lehessen azt. Ez a terület az 1990-es évek óta van feltörekvőben. Az „idegtudományi törvénykezés” jelentős kihívás, hiszen két egymástól igen különböző tudományágot kapcsol össze, és mindkét oldalon szükség van olyan szakértelemre, amely meglehetősen idegen a másik oldali szakértelemtől. Az Amerikai Egyesült Államokban már a 2000-es évek végén, a közelmúltban pedig Európában is megjelentek olyan képzések, amelyek során bírákat idegtudományi ismeretekkel láttak el.

Owen és munkatársainak álláspontja szerint hét pontban foglalható össze az idegtudomány hozzájárulása a jogszolgáltatáshoz:

- *felismerés*: olyan jogilag jelentős tények feltárása, amelyek más forrásból nem származhatnak
- *előrejelzés*: az elítélt jövőbeni viselkedésének előrejelzése
- *magyarázat*: a döntéshozó ellátása olyan információval, ami jobb döntést tesz lehetővé
- *szortírozás*: vádlottak kategóriára osztása
- *beavatkozás*: alternatív problémakezelési módok azonosítása
- *megerősítés*: az idegtudományi ismeretek megerősítik a bírósági döntéshozók nem idegtudományi forrásokból származó következtetéseit
- *kétségek ébresztése*: az idegtudományi bizonyítékok ellentmondanak más bizonyítékoknak⁶¹

⁵⁹ HALLER József – FOGARASI Mihály – MALÉT-SZABÓ Erika – FARKAS Johanna – KOVÁTS Daniella: A bűnöző elme, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020, 102. o.

⁶⁰ HALLER József – FOGARASI Mihály – MALÉT-SZABÓ Erika – FARKAS Johanna – KOVÁTS Daniella: A bűnöző elme, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020, 102. o.

⁶¹ JONES, Owen D.: Seven ways neuroscience aids law, Vanderbilt University Law School, 2013, 6-10. o.

Az idegtudományból kiindulva a neurojogászok megpróbálják megérteni az emberi viselkedést, és ezzel potenciálisan a jogi folyamatok jövőbeli aspektusait fogják alakítani. Gyakorlatilag az emberi agy és idegrendszer képét mérlegelik például a radiológia, pszichiátria és a klinikai neuropszichológia által. Lényegében a neuroképalkotó módszerek vizuális agyi körvonalakat hoznak létre, és a képalkotó szakember értelmezi azokat. Az idegtudomány fényt derített arra, hogyan működhet az agy és bizonyos mentális folyamatok, betekintést nyújt az emberi viselkedés alapjául szolgáló mentális folyamatokba. Azonban ez a terület számos korláttal rendelkezik.

Az idegtudomány és gyakorlati „idegtudományi törvénykezés” technikai korlátai

1. Az esküdtek számára olyan szakértelmet igényelne, amellyel az átlagos emberek nem rendelkeznek.

2. A második említendő probléma az idővel kapcsolatos. A jogászok a tényeket a bűnelkövetés időpontjában vizsgálják, míg a „neuroimaging” bizonyítékok a kognitív funkciókról szóló információkat csak az esemény után mutatják be. Mivel az agy rendkívül dinamikusan működik, nem lehet megbízhatóan visszaállítani az agy működését egy esemény időpontjában a neuroszkennelések alapján. Ráadásul felmerül az ökológiai érvényesség kérdése is: *„mennyire releváns egy olyan személy agyi aktivitásának mérése, aki laboratóriumi körülmények között arra utasítva van, hogy két percig ne csináljon semmit, ha az állítólagos bűncselekmény során végzett agyi aktivitásra vagyunk kíváncsiak?”*⁶²

VI. 2. Agy és bűnelkövetés

VI. 2.1. Neurológiai rendellenességek hatása a bűnözésre és a viselkedésre

A neurológiai rendellenességek jelentős hatással vannak a személy viselkedésére és a bűnözésre való hajlamára. A neurológiai rendellenesség olyan fizikai rendellenesség, amely az agyban jelentkezik és akár fejlődési probléma, trauma, vagy fejsérülés miatt következett be.⁶³ Az agy ezen

⁶² CHOI, Octavio S.: What Neuroscience Can and Cannot Answer, J Am Acad Psychiatry Law, 45:278 – 85, 2017, 279.

⁶³MARR, Caleb: Neurological Abnormalities’ Impact on Crime and Behavior, 2020, <https://provost.utsa.edu/undergraduate-research/journal/files/vol7/JURSW.v7.10.Marr.pdf> (letöltés ideje: 2024.11.03.)

specifikus deformitásai, rendellenességei bizonyos antiszociális tendenciákat okozhatnak, mint például az érzelmek érzékelésére vagy az impulzusok kontrollálására való képtelenség. Az önszabályozás hiánya viszont növelheti annak valószínűségét, hogy a rendellenes agyú személy bűncselekményt követ el. Az agyi rendellenességek pszichopatikus viselkedésének okaként való felfogása először 1848-ban vetődött fel. A történelem leghíresebb ezzel kapcsolatos esete Phineas Gage-é, aki 1848. szeptember 13.-án bízrr baleset áldozatává vált. Ahhoz, hogy új vasúti síneket lehessen lefektetni Vermontban, az egyenetlen terepet szabályozott robbantással kellett kiegyenlíteni.⁶⁴ A baleset napján pillanatnyi figyelemelterelés miatt erőteljes robbanás következtében egy 3 cm vastag és 109 cm hosszú vasrúd repült át a fején, amely az egyik szemén haladt át, összezúzta a homoklebenyének egy részét, majd a koponyatetőn keresztül távozott.⁶⁵ Azonban a férfi nem csak túlélte a sérülést, amely önmagában is elég ahhoz, hogy helyet szerezzen neki az orvostudományi tankönyvekben, viszont teljesen más emberként élte tovább mindennapjait ezután. Értelmi képességeit semmilyen károsodás nem érte, ugyanolyan ép volt, ugyanolyan intelligensnek tűnt, nem volt mozgás vagy beszédkárosodása, és a memóriáját sem érintette a baleset, de személyisége megváltozott. Gage felelősségteljes, intelligens és szociálisan jól alkalmazkodó egyéniség volt, de sérülése után kockázatos életvitelű emberré, tiszteletlenné és szeszélyessé vált.⁶⁶ Barátai szerint „*Gage már nem volt Gage*”.⁶⁷ 20 évvel a baleset után John Harlow megvizsgálta Gage agykoponyáját. Arra jutott, hogy a homloklebeny egy része, ami megzúzódott, magában rejtette a személyiségét. A bal elülső lebeny prefrontális kéregének sérülése volt különösen fontos, ez járult hozzá ahhoz, hogy elveszítse a szociális szabályokhoz való alkalmazkodó képességét. Gage esete rávilágított arra, hogy az agy különböző területei különböző funkciókért felelősek. Az ő esete segített megalapozni a modern neurológiai kutatásokat és a viselkedéstudomány területén is fontos példává vált. Kiemelném, hogy ez az eset ugyan nem kriminálpszichológiai jellegű, viszont fontosnak tartottam megemlíteni, hiszen bizonyította, hogy a bűnelkövetéssel összefüggésbe hozható pszichológiai tulajdonságok, mint a személyiség és az agresszivitás bizonyos idegrendszeri elemektől (homloklebeny), illetve hormonoktól függenek. A

⁶⁴ <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC1114479/pdf/1673a.pdf> (letöltés ideje: 2024.11.03.)

⁶⁵ DAMASIO, Hanna – GRABOWSKI, Thomas – FRANK, Randall – GALABUDRA, Albert M. – DAMASIO, Antonio R.: The Return of Phineas Gage: Clues About the Brain from the skull of a famous patient, 1994, 1102. o.

⁶⁶ HALLER József – FOGARASI Mihály – MALÉTSZABÓ Erika – FARKAS Johanna – KOVÁTS Daniella: A bűnöző elme, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020, 79. o.

⁶⁷ DAMASIO, Hanna – GRABOWSKI, Thomas – FRANK, Randall – GALABUDRA, Albert M. – DAMASIO, Antonio R.: The Return of Phineas Gage: Clues About the Brain from the skull of a famous patient, 1994, 1102. o.

prefrontális kéreg (PFC) ellenőrzi az érzelmeket szabályozó limbikus rendszert. A határkérgi, vagy másnéven limbikus régiók, mint az amigdala (latinul mandulát jelent, az agykéreg alatti részében található, fontos szerepe van az érzelmek felismerésében, azonosításában és feldolgozásában)⁶⁸ feltehetően szerepet játszanak az érzelmi viselkedésszabályozás kialakulásában. Ha a PFC nem működik megfelelően, az bizonyos érzelmek, például a düh és harag szabályozásának képtelenségét eredményezi.⁶⁹ Rossz szociális ítéloképességhez is vezet, ami azt jelenti, hogy ahelyett, hogy egy személy erőszakmentes megoldást találna egy szociális gondra, az illető nagyobb valószínűséggel válik agresszívvá.⁷⁰ A PFC érzelmi, szociális és kognitív gátlása, valamint a PFC károsodásával együtt járó személyiség-és viselkedési problémák, ahogyan azt Gage esete is mutatja, a pszichopata viselkedés „receptje”.

Ha egy átlagos állampolgárt bankrablás miatt 10 év szabadságvesztésre ítélnék, szabadulás után valószínűleg nem fogja újra megpróbálni, mert a következményeken keresztül megtanulta, hogy nem érte meg a kockázatot. Viszont azok az emberek, akik sérült amigdalával rendelkeznek, nem képesek eldönteni, hogy nem kellene újra kirabolniuk azt a bankot, vagy más bűncselekményt elkövetni, mivel az agyuk nem képes szabályozni őket.

VI.2.2. Hormonok és neurotranszmitterek

A neurotranszmitterek az idegrendszerben lévő jelzőmolekulák. Ezek a molekulák a viselkedés széles skálájának kulcsfontosságú tényezői. A bűnözői hajlam kialakulásában több hormon és neurotranszmitter is fontos szerepet játszik, mivel befolyásolják az érzelmeket, az impulzivitást és az agresszív viselkedést. Néhány kulcsfontosságú hormon és neurotranszmitter hatása:

- Tesztoszteron: A magas tesztoszteronszint összefüggésbe hozható az agresszív és impulzív viselkedéssel, ami növelheti a bűnözői hajlamot. Fokozza a dominanciára és kockázatvállalásra irányuló viselkedést, különösen a fiatal férfiaknál, ahol az agresszió és erőszakos viselkedés gyakrabban megjelent.

⁶⁸ <https://mipszi.hu/lexikon/amygdala-> (letöltés ideje: 2024.11.05.)

⁶⁹ GLENN, Andrea L. – RAINE, Adrian: Neurocriminology: implications for the punishment, prediction and prevention of criminal behaviour, 2014, <https://neuroethics.upenn.edu/wp-content/uploads/2013/08/glenn-raine-neurocrim.pdf> (letöltés ideje: 2024.10.05.)

⁷⁰ https://ahandfulofleaves.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/07/descartes-error_antonio-damasio.pdf (letöltés ideje: 2024.10.05.)

- Kortizol: A kortizol, amely a stresszkezelésben játszik szerepet, szintén összefügghet a bűnözői viselkedéssel. Az alacsony kortizolszint kevésbé hatékony stresszválaszt eredményezhet, amely hozzájárulhat félelem és bűntudat csökkenéséhez, ezáltal növelve az agresszió és bűncselekmények elkövetésének kockázatát.
- Szerotonin: A szerotonin alacsony szintje kapcsolatba hozható az impulzív viselkedéssel. Segíti az impulzusok kontrollálását és az érzelmek szabályozását. Az alacsony szerotoninszinttel rendelkező embereknél gyakrabban jelentkezik az antiszociális viselkedés.
- Dopamin: A magas dopaminszint összefüggésbe hozható a jutalomkereső viselkedéssel és kockázatvállalással, amelyeket gyakran figyelnek meg a bűnelkövetőknél.
- Noradrenalin: A magas noradrenalin növelheti a dühkitöréseket és az erőszakos viselkedésre való hajlamot.

A hormonok és a neurotranszmitterek együttesen befolyásolják a döntéshozatalt, a kontrollt és a viselkedést. A bűnözői hajlam szempontjából különösen azok a változások fontosak, amelyek az érzelemszabályozást és impulzuskontrollt érintik, mivel ezek közvetlen hatással lehetnek az erőszakos viselkedésre. A szteroid hormonok közül a kortizol és a tesztoszteron a legintenzívebben kutatott hormonok az antiszociális viselkedéssel kapcsolatban.⁷¹ A gyermekkori alacsony kortizolszint előrejelzi a serdülőkori agresszivitást. Ezt több kutatás is alátámasztja, amelyben olyan fiúkat vizsgáltak, akiknél fennállt mind az alacsony kortizolszint, valamint viselkedési problémákkal küzdöttek, a követéses vizsgálat során 2-3 évvel később agresszív viselkedést mutattak. A tesztoszteronszintet felnőtteknél többször összefüggésbe hozták a fokozott agresszív viselkedéssel. Az agresszióban több neurotransmitter-rendszer is szerepet játszik,⁷² de a legalaposabban igazolt összefüggés az alacsony szerotoninszinttel hozható kapcsolatba.⁷³ Az agygerincvelői folyadék alacsony szerotoninszintje az impulzív, agresszív viselkedést mutató emberek sajátos markere⁷⁴ (jelzője). Az agressziót ugyanakkor az alacsonyabb monoamin-oxidáz A

⁷¹ GLENN, Andrea L. – RAINE, Adrian: Neurocriminology: implications for the punishment, prediction and prevention of criminal behaviour, 2014, <https://neuroethics.upenn.edu/wp-content/uploads/2013/08/glenn-raine-neurocrim.pdf> (letöltés ideje: 2024.10.05.)

⁷² <https://www.nature.com/articles/nrn2174> (letöltés ideje: 2024.10.15.)

⁷³ DUKE, Aaron A. – BELL, Rob – BÉGUE, Laurent – EISENLOHR-MOUL, Tory: Revisiting the Serotonin-Aggression Relation in Humans: A Meta-Analysis, 2013.

⁷⁴ https://idegen-szavak.hu/marker#google_vignette (letöltés ideje: 2024.10.15.)

szintjével is összefüggésbe hozták. A MAOA az az enzim, amely lebontja a szerotonint és más neurotranszmittereket, ezért a MAOA alacsonyabb szintje feltehetően magasabb szerotoninszintet eredményezne. Ez a látszólag ellentmondásos eredmény rámutat arra, hogy olyan vizsgálatokra van szükség, amelyek egyszerre több biológiai markert vizsgálnak annak érdekében, hogy jobban megértsék, hogyan léphetnek kölcsönhatásba a neurotranszmitterek az agresszió kockázatának növelésében.

A hormonok két úton növelhetik meg a bűnelkövetés kockázatát:

1. Pillanatnyi befolyásuk révén izgatottsági állapotot hozhatnak létre, ami önmagában is bűnelkövetési kockázat. E hatás közvetítője az adrenalin, a noradrenalin és a kortizol. Ezek a stresszhormonok módosítják az idegsejtek működését az agy eltérő részein, előidézve egy olyan állapotot, amelyben a kognitív tényezők háttérbe szorulnak, míg az érzelmi alapú viselkedésszabályozás válik uralkodóvá, vagyis előbb cselekszünk, mint gondolkodunk.
2. Hosszú távú és tartós hatásaikon keresztül az idegrendszeri fejlődést is befolyásolják. Két hormon, a tesztoszteron és kortizol ilyen hatásait különösen megfigyelték a bűnelkövetés kapcsán. Egyértelmű kapcsolatot mutattak ki a tesztoszteronszint és szexuális bűncselekmények kapcsán.⁷⁵

⁷⁵ HALLER József – FOGARASI Mihály – MALÉT-SZABÓ Erika – FARKAS Johanna – KOVÁTS Daniella: A bűnöző elme, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020, 113. o.

VII. Pszichológiai tényezők és környezet szerepe – nature vs nurture (öröklés vagy a környezet van nagyobb hatással?)

A pszichológiai tényezők és a környezet szerepének vizsgálata, különösen a *nature vs nurture* vita kapcsán, az emberi viselkedés és személyiségfejlődés egyik legösszetettebb kérdése. ⁷⁶Miközben a genetikai örökség hatása kétségtelen, egyre világosabb, hogy a környezeti hatások, például a nevelés, társadalmi tapasztalatok és élettapasztalatok is döntő szerepet játszanak a pszichológiai tulajdonságok és viselkedési minták kialakulásában. Ezen fejezet az antiszociális személyiségzavar, a pszichopátia és a gyermekkori traumák bemutatásán keresztül tárgyalja, hogyan formálják az egyént e tényezők kölcsönhatásai, és milyen következményekkel járhat mindez a büntetőjogi felelősség terén.

VII.1. Környezeti tényezők

VII.1.1. Gyermekkori trauma és bántalmazás

A gyermekkori trauma az egyik legmeghatározóbb esemény egy ember életében, mivel számos életbeli aspektusra hatással van, és jelentősen befolyásolja személyiség és viselkedés formálódását. Számos tanulmány utal arra, hogy ezek a gyermekkori traumák az egyénben a bűnelkövetés kialakulását befolyásoló tényezők között lehetnek.

A gyermekkori trauma a gyermekek által érzelmileg, fizikailag vagy szexuálisan bántalmazó vagy fenyegető élményekre utal, amelyek gyakran hosszú távú negatív hatásokat eredményeznek jólétükre és fejlődésükre.⁷⁷ Bizonyítottan jelentős hatással van a mentális egészségre, ami a depresszió, a szorongás és más pszichológiai viselkedéssel társulhat. Negatív hatással lehet a fizikai egészségre is, például krónikus betegségek, szív-és érrendszeri betegségek fokozott kockázatával.

⁷⁶ <https://mindsetpszichologia.hu/nature-versus-nurture-avagy-bunozonek-szuletni-kell> (letöltés ideje: 2024.11.01.)

⁷⁷ COURTOIS, Christene A.: Treatment of Complex Trauma: A Sequenced, Relationship-Based Approach, 2013.

Leggyakoribb típusok:

1. *Fizikai bántalmazás:* Magában foglalja a gyermekkel szembeni bármilyen szándékos erőszakos, vagy ártó cselekedetet, például ütést, vagy rúgást.
2. *Szexuális bántalmazás:* A felnőtt és gyermek közötti szexuális tevékenység bármely formája, beleértve a molesztálást, nemi erőszakot vagy vérfertőzést.
3. *Érzelmi bántalmazás:* A pszichológiai bántalmazás bármely formáját magában foglalja, mint például a szóbeli bántalmazás, megfélemlítés vagy lekicsinylés.
4. *Elhanyagolás:* A gyermek alapvető szükségletei, az élelem vagy orvosi ellátás nem teljesülnek.
5. *Családi diszfunkció:* Ez magában foglalhatja a családon belüli erőszaknak való kitettséget, kábítószerrel való visszaélést, a mentális betegséget vagy a szülők különélését vagy válását.⁷⁸

Számos kutatás megállapította a gyermekkori trauma és a bűnelkövetés kialakulása közötti kapcsolatot. Widom és munkatársai tanulmányukban kimutatták, hogy azok a személyek, akik gyermekkorukban bántalmazást vagy elhanyagolást éltek át, felnőttként nagyobb valószínűséggel követtek el bűnözői magatartást.⁷⁹ Különösen az érzelmi és szexuális bántalmazás az, amely az agy szerkezetében és működésében olyan változásokkal jár, amelyek bűnelkövetéshez vezethetnek. A gyermekkori bántalmazásnak kitett személyek agyában csökken a szürkeállomány térfogata az érzelmi szabályozásban, az impulzuskontrollban és a döntéshozatalban részt vevő agyterületeken.⁸⁰ A bűnözői viselkedés gyakrabban fordul elő olyan egyéneknél, akik gyermekkorukban traumát éltek át, a traumák kitettsége károsíthatja az agy fejlődését és maladaptív (elégtelen, hiányos, rossz alkalmazkodás)⁸¹ megküzdési mechanizmusokat eredményezhet, ami növeli a bűnözői hajlamot. Számos olyan híres eset van, ahol a gyermekkorban elszenvedett trauma összefüggésbe hozható a későbbi bűnözői viselkedéssel. Az alábbiakban szeretnék bemutatni két példát:

⁷⁸ AL'A TAHSEENM, Mohhamad – MARROW, Riyadh Abudreas: The role of childhood trauma in criminal behaviour, Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2023, 382-383. o.

⁷⁹ https://www.science.org/doi/10.1126/science.1259917?url_ver=Z39.88-2003&rft_id=ori:rid:crossref.org&rft_dat=c_r_pub%20%20pubmed (letöltés ideje: 2024.10.27.)

⁸⁰ AL'A TAHSEENM, Mohhamad – MARROW, Riyadh Abudreas: The role of childhood trauma in criminal behaviour, Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2023, 383. o.

⁸¹ <https://lexiq.hu/maladaptiv> (letöltés ideje: 2024.10.27.)

- *Edmund Kemper*: gyermekkorában súlyosan bántalmazta az anyja, aki gyakran megalázta és érzelmileg terrorizálta őt, gyakran bezárta az alagsorba. Kemper későbbi vallomásai szerint édesanyja domináns, manipulatív személyisége és szeretet nélküli bánásmódja mély hatással volt rá, különösen a nőekkel való viszonyára. Első bűncselekményét 15 évesen követte el, amikor megölte nagyszüleit, majd később egyetemista lányokat támadott meg, akikkel brutális módon végzett. Kemper végül édesanyját is megölte, saját bevallása szerint bosszút akart állni rajta a bántalmazásokért.⁸²
- *Aileen Wuornos*: sokszor „Amerika első női sorozatgyilkosaként” emlegetik, rendkívül traumatikus gyermekkort élt meg. Már gyermekként szexuális és fizikai bántalmazást szenvedett el. Édesanyja elhagyta, apja pedig börtönben volt gyermekbántalmazás miatt. Fiatalon otthon nélkül maradt és prostitúcióra kényszerült. Egy év alatt hét férfit ölt meg, akik közül mindannyian az ügyfelei voltak. Vallomása szerint önvédelemből ölte meg őket, azonban sokan úgy vélik, hogy a férfiakkal szembeni gyűlölet és harag vezérelte, ami a gyermekkorára vezethető vissza.⁸³

VII.1.2. Környezet és genetikai interakció – Epigenetika

Az epigenetika a genetikai kód születés utáni változását jelenti. A folyamatok röviden úgy írhatók le, mint a környezeti hatásokra adott tartós válaszok, amelyek nem, vagy csak nagyon nehezen visszafordíthatók. Más megközelítéssel élve: ha a környezet annyira kedvezőtlen, hogy a szervezetnek az egész „életstratégiáját” újra kell gondolnia, és alapvetően meg kell változtatnia a működését, akkor az epigenetikai mechanizmusok beindulnak, és tartósan módosítják a gének működését. Ez közvetetten az idegrendszer szerkezetére és működésére is kihat.⁸⁴

Az epigenetikai változásokat számos tényező, például hormonális változások, stressz, vagy elhanyagolás is kiválthatják, de ha egyszer bekövetkeznek, már nem igényelnek további szabályozó mechanizmusokat. Ezek a hatások különböző mintázatú epigenetikai módosulásokat okozhatnak, amelyek eltérő viselkedésbeli reakciót váltanak ki, mint az agresszióra vagy az antiszociális viselkedésre való hajlamot. Az ilyen változások tartós jellegűknél fogva válnak

⁸² <https://www.biography.com/crime/edmund-kemper> (letöltés ideje: 2024.10.27.)

⁸³ <https://www.biography.com/crime/aileen-wuornos> (letöltés ideje: 2024.10.27.)

⁸⁴ HALLER József – FOGARASI Mihály – MALÉT-SZABÓ Erika – FARKAS Johanna – KOVÁTS Daniella: A bűnöző elme, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020, 92. o.

meghatározóvá, különösen gyermek és kamaszkorban, amikor a szervezet és az idegrendszer még fejlődés alatt áll. Ebben az időszakban az epigenetikai folyamatok az idegrendszer egész fejlődésére visszafordíthatatlan hatást gyakorolhatnak, például csökkenthetik a homloklebeny térfogatát, ezt a változást pszichopata gyilkosoknál is megfigyelték.⁸⁵

Összefoglalva, a gyermekkori trauma, legyen szó érzelmi, fizikai vagy szexuális bántalmazásról jelentős szerepet játszhat a bűnelkövetési hajlam kialakulásában. A korai sérülések mély pszichológiai nyomokat hagyhatnak, amelyek befolyásolják az érzelmi fejlődést, a megküzdési stratégiákat és a viselkedéses reakciókat. Bár nem minden gyermekkori trauma áldozata válik bűnelkövetővé, a kutatások szerint az ilyen tapasztalatok nagyobb kockázatot jelentenek, különösen, ha nincs megfelelő támogatás és mentális egészségügyi segítség. Ezért a trauma megelőzése és a korai beavatkozás kulcsfontosságú lehet a bűnözés visszaszorításában.

VII. 2. Személyiségzavar, antiszociális személyiségzavar, pszichopátia

A gyermekkori trauma nemcsak a bűnelkövetési hajlam kialakulásában játszhat szerepet, hanem mély hatást gyakorolhat a személyiségfejlődésre is. A súlyos és feldolgozatlan traumák hozzájárulhatnak különféle személyiségzavarok, köztük az antiszociális személyiségzavar és pszichopátia megjelenéséhez. Az érzelmi sebezhetőség, a bizalom hiánya és az empátia csökkenése mind olyan pszichológiai reakciók lehetnek, amelyek ezekben az esetekben megjelenhetnek, és alapot szolgáltathatnak a destruktív viselkedésformákhoz.

A személyiségzavar a „*belső élmények és a viselkedés olyan átfogó, tartós és rugalmatlan mintája, amely jelentősen eltér az egyént körülvevő kultúra elvárásaitól.*”⁸⁶ Mindez számos konfliktushoz vezethet, hiszen a személyiségzavarban szenvedő személyeknek legtöbb esetben nincs tudomásuk pszichés problémáikról. A személyiségzavarok „*lényegében normál személyiségvonások szélsőséges megnyilvánulásai,*”⁸⁷ amelyek következtében a személyiség vagy egészében, vagy bizonyos részeiben olyan eltérő jellemzőket és megnyilvánulásokat mutat, amelyek nem felelnek meg az adott társadalmi normáknak és kulturális közegnek, megnehezítve a környezethez való

⁸⁵ HALLER József – FOGARASI Mihály – MALÉT-SZABÓ Erika – FARKAS Johanna – KOVÁTS Daniella: A bűnöző elme, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020, 92. o.

⁸⁶ COMER, Ronald J.: A lélek betegségei, Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 547. o.

⁸⁷ TRINGER László: A pszichiátria tankönyve, Semmelweis Kiadó, Budapest, 2001, 354. o.

alkalmazkodást. A személyiségzavarokat a DSM-5⁸⁸(A mentális zavarok diagnosztikai és statisztikai kézikönyve, ötödik kiadás) klasszifikációs rendszer három csoportra – külön, dramatikus és szorongó – osztja. A rendszer alapján az antiszociális személyiségzavart felelőtlen és közösségtelen, a szociális normákat és mások jogait mellőző magatartásformák jellemzik.⁸⁹ A DSM-5 szerint az antiszociális személyiség diagnosztizálásához az egyénnek 15 éves kora óta folyamatosan figyelmen kívül kell hagynia, illetve megsértenie mások jogait és három, vagy több feltételnek kell teljesülnie az alábbiak közül:

- *ismétlődő törvénszegés*
- *kétszínűség*
- *impulzivitás vagy az előre tervezés kudarca*
- *ingerlékenység és agresszivitás*
- *lelkiismeret-furdalás hiánya*⁹⁰

A diagnózis 18 éves kor felett állítható fel akkor, ha a viselkedészavar már 15 éves kor előtt megjelent. Az antiszociális személyiségzavar kórisméje tehát elsősorban viselkedéses követelmények meglétén alapszik, és ebben különbözik a tévesen a kórkép szinonimájaként használt pszichopátiától.⁹¹ A pszichopátia ugyanis az érzelmi és interperszonális személyiségvonások és a társadalmilag deviáns magatartásformák együttes jelenlétét feltételezi.⁹² A pszichopátia a büntudat és az együttérzés kifejezett hiányával járó rendellenesség.⁹³ A pszichopátiáról azt mondják, hogy áthatolhatatlanok mások nyomorúságával szemben. Hiányzik belőlük a kockázatos vagy bűnözői magatartás negatív következményeitől való félelem is, és érzéketlenséget tanúsítanak a büntetéssel szemben.⁹⁴ Ezen kívül a pszichopátákat gyakran felszínesen bájosnak, felületesnek, manipulatívnak, csalónak és nagyképűnek írják le, gyakran képesek kihasználni másokat, mert először kedvesnek és jó szándékúnak mutatkoznak. Bár közel

⁸⁸ MENTÁLIS ZAVAROK DIAGNOSZTIKAI ÉS STATISZTIKAI KÉZIKÖNYVE (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM)

⁸⁹ MENTÁLIS ZAVAROK DIAGNOSZTIKAI ÉS STATISZTIKAI KÉZIKÖNYVE (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM) 2013, 659 o.

⁹⁰ <https://www.psychiatry.org/news-room/apa-blogs/antisocial-personality-disorder-often-overlooked> (letöltés ideje: 2024.10.30.)

⁹¹ SZABÓ Judit: A személyiségzavar, különösen a pszichopátia hatása a büntetőjogi felelősségre, Börtönügyi szemle 2021/1, 27. o.

⁹² SZABÓ E. – GALAMBOS A. – SZABÓ J. – KÖKÖNYEI Gy.: A pszichopátiás személyiségzavar altípusai, 2016, 51. o.

⁹³ https://www.researchgate.net/publication/318596156_Hare_Psychopathy_Checklist_PCL (letöltés ideje: 2024.10.30.)

⁹⁴ <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10690912/> (letöltés ideje: 2024.10.30.)

sem minden pszichopata tér a bűnözés útjára, de a pszichopátia és a bűnözés kapcsolata meglehetősen szoros.

VII. 3. A személyiségzavar, különösen a pszichopátia hatása a büntetőjogi felelősségre

A fentebb említettek jól példázzák, hogy hogyan járulhat hozzá a személyiségzavar a bűnelkövetéshez. A pszichopátia különleges kihívást jelent a büntetőjogi felelősség megítélése szempontjából. A személyiségzavarok a büntetőjog kontextusában lehetnek a beszámítási képességet érintő és ily módon a kóros elmeállapotot megalapozó tényezők, valamint enyhítő vagy éppen súlyosító körülmények.⁹⁵ A mentális zavarok abban az esetben érintik a büntetőjogi felelősséget, ha legalább korlátozzák a beszámítási képességet.⁹⁶ A magyar jogban a pszichopátia és más személyiségzavarok megítélésekor elsősorban a beszámíthatóság fogalma kerül előtérbe. A büntetőjogi felelősség szempontjából ugyanis döntő, hogy az elkövető mennyire képes felismerni cselekményének következményeit és a jogellenességet, valamint, hogy tudja-e kontrollálni saját viselkedését. Magyarországon a Btk. szerint a teljes beszámíthatóság hiánya mentesít a büntetőjogi felelősség alól, míg a korlátozott beszámíthatóság esetén az enyhítés lehetősége merül fel. A pszichopátiában szenvedők intellektusa általában érintetlen, így képesek a cselekmény jogellenességének felismerésére. Emiatt a pszichopátia önmagában nem szünteti meg a büntetőjogi felelősséget, és nem eredményezi automatikusan a beszámíthatóság teljes kizárását. Azonban a pszichopátia enyhítő körülményként figyelembe vehető a büntetéskiszabás során, különösen akkor, ha a pszichológiai szakvélemény alapján megállapítható, hogy a személyiségzavar jelentősen befolyásolta az elkövető cselekedeteit. A magyar joggyakorlat általában ritkán veszi figyelembe a pszichopátiát úgy, hogy az teljes körűen kizárja a büntetőjogi felelősséget, de léteznek olyan esetek, amelyekben a pszichopátiás elkövetők beszámíthatósága korlátozottnak minősül, és ez enyhébb büntetéshez vezethet. A beszámíthatóság kérdésében szakértők véleménye döntő jelentőségű, mivel a jogalkalmazók az orvosi-pszichológiai szakvélemény alapján határozzák meg, hogy az adott személyiségzavar milyen mértékben befolyásolta az elkövető tetteit.

⁹⁵ SZABÓ Judit: A személyiségzavar, különösen a pszichopátia hatása a büntetőjogi felelősségre, Börtönügyi szemle 2021/1, 33. o.

⁹⁶ 3/1998. Büntető jogegységi határozat

VIII. Genetikai információk felhasználása a büntetőjogban

Az egyéni viselkedéssel kapcsolatos genetikai kutatások kezdenek utat törni maguknak a tárgyalóteremben.⁹⁷ Ezen információk felhasználása viszonylag új terület, amely megváltoztathatja a bűnözői viselkedés megítélését és a büntetőjogi felelősség kérdését. Ugyan a DNS elemzése már évtizedek óta központi szerepet játszik a bűnügyi nyomozásokban és a büntetőjogi eljárásokban, segítve a tettesek azonosítását és az ártatlanok tisztázását, a genetikai információk alkalmazása ma már nem csupán az egyének beazonosításában merül ki, egyre inkább előtérbe kerül az örökletes tényezők és az erőszakos vagy antiszociális viselkedés közötti összefüggés kutatása. Az elmúlt években egyre nagyobb figyelmet kapott a dolgozatban már sokat emlegetett MAOA-gén és XYY kromoszóma-rendellenesség, amelyek kapcsolatban állhatnak az agresszív viselkedéssel, ami kérdéseket vet fel a büntetőjogban az egyén felelősségének mértékéről. Mindez új etikai és jogi dilemmákat hoz a felszínre, különösen a szabad akarat, a felelősség és a büntethetőség határainak újragondolása kapcsán.

VIII.1. A genetikai tényezők és a büntetőjogi felelősség viszonya

A genetikai hajlamok és a büntetőjogi felelősség összefüggése különösen összetett jogi és etikai kérdéseket vet fel, amelyek közvetlen hatással lehetnek a büntető igazságszolgáltatás döntéshozatali gyakorlatára. A genetikai tényezők, mint például az alacsony monoamin-oxidáz-A (MAOA) aktivitás, jelentős figyelmet kapnak, mivel ezek közvetetten hozzájárulhatnak a bűnelkövetéshez hajlamosító viselkedésformák kialakulásához. Az angolszász jogrendszerben léteznek olyan kategóriák, amelyek alapján egy vádlott mentesülhet a felelősség alól, ha bizonyos pszichológiai tényezők korlátozzák önkontrollját, ilyenek például az elmebaj (insanity) vagy automatizmus (automatism) esetek, ahol a cselekmény elkövetése során a vádlott mentális állapota alapvetően megkérdőjelezhető.⁹⁸ Ám az, hogy a genetikai predispozíciók ugyanolyan mentesítő tényezők lehetnek-e, jelenleg nem egyértelmű. A genetikai adottságok által befolyásolt viselkedésszabályozás és döntési folyamatok kérdése felveti azt az igényt, hogy ezek figyelembe vehetők-e enyhítő körülményként a jogi gyakorlatban.

⁹⁷ LEWIS SCHRINER, Lisa: The role genetic information plays in the criminal justice system, Arizona Law Review, <https://arizonalawreview.org/pdf/47-2/47arizrev519.pdf> (letöltés ideje: 2024.11.03.)

⁹⁸ APPELBAUM Paul S.: Behavioral Genetics and the Punishment of Crime, Law&Psychiatry, 2005, 26. o.

VIII.2. Genetikai tényezők és bírósági döntéshozatal: enyhítő vagy súlyosbító szerep?

Az elmúlt évtizedek során a bírósági gyakorlat nem tekintette a genetikai tényezőket mentesítő tényezőként, bár az elkövetők megkísérelték az agresszív magatartást genetikai rendellenességekkel, például az XYY szindrómával magyarázni. Azonban nem áll rendelkezésre elegendő tudományos bizonyíték a genetikai adottságok és bűnelkövetői hajlam közötti közvetlen kapcsolatra, amely a bírósági döntéshozatalban kellően megalapozott felmentést indokolhatna. Az ítéletekben azonban egyes esetekben megjelentek enyhítő körülményként a genetikai tényezők, például a csökkent MAOA aktivitás, noha az ítéletekre gyakorolt hatásuk korlátozott. Ezzel szemben néhány jogrendszer, mint például a texasi, ahol az ismételt bűnelkövetés valószínűségének megítélése befolyásolja a büntetés mértékét, elképzelhető, hogy genetikai hajlamokat, mint súlyosbító tényezőt alkalmazhatják a döntéshozatal során.⁹⁹ Az ilyen jellegű genetikai profilalkotás azonban etikai és jogi kérdéseket vet fel, hiszen potenciálisan sértheti az egyéni jogokat, és megváltoztathatja az igazságszolgáltatás működését.

VIII.3. Egyedi eset a genetikai tényezők jogi alkalmazásában – az olasz precedens

2007-ben Olaszországban egy férfi beismerte, hogy halálra szúrt egy másik férfit, mert a megsértette őt a vallási okokból viselt szemsminkje miatt.¹⁰⁰ Az elítélt skizofréniában szenvedő felnőtt férfi volt, aki a bűncselekmény idején aktív pszichotikus állapotban volt, mivel orvosi tanács ellenére abbahagyta a pszichotróp gyógyszeres kezelését. Az elsőfokú bírósági eljárásban bűnösnek találták, de mentális betegsége miatt csökkentett büntetést szabtak ki rá, így kilenc év börtönbüntetésre ítélték, három évvel kevesebbre, mint amennyit egyébként kapott volna. A fellebbviteli bíróságon új szakértői értékelésre került sor, és a védelem genetikai vizsgálatot kért. Különösen a MAOA, COMT, SCL6A4 és DRD4 gének variánsait vizsgálta két független neurológus. Az agyi vizsgálatok következtében a bíró kilenc évről nyolc évre csökkentette a büntetést, arra a tényre alapozva, hogy a vádlott tesztje pozitív volt olyan genetikai variánsokra,

⁹⁹ APPELBAUM, Paul S.: Behavioral Genetics and the Punishment of Crime, Law&Psychiatry, 2005, 26. o.

¹⁰⁰ <https://www.progress.org.uk/reduced-sentence-for-murderer-with-genetic-predisposition-to-aggression/> (letöltés ideje: 2024.11.05.)

amelyek miatt stresszes körülmények között különösen hajlamos agresszív viselkedésre, és emiatt még sebezhetőbb volt.¹⁰¹

Az olasz precedens fontos mérföldkő lehet a genetikai tényezők büntetőeljárásban való figyelembevétele szempontjából, azonban komoly kérdéseket vet fel mind a jogi következetesség, mind az etikai megfontolások terén. A bíróság döntése egyedi ítéletet jelent, amely még nem része a nemzetközi büntetőjogi gyakorlatnak. Azonban, ha a genetikai tényezőket figyelembe veszik a büntetések enyhítésénél, fennáll annak veszélye, hogy ezek a tényezők „elmoshatják” a felelősség fogalmát. Egyes országok, mint az Egyesült Államok vagy Nagy-Britannia éppen ezért tartózkodnak az enyhítő körülmények bevezetésétől.

Véleményem szerint az olasz precedens egy kettős éltű eszköz a genetikai alapú ítéletalkotásban: egyrészt lehetőséget adhat a genetikai tényezők pontosabb vizsgálatára és azok társadalmi szerepének feltérképezésére, másrészt azonban olyan etikai és jogi dilemmákat rejt, amelyek óvatosságot igényelnek. Az ilyen ítéletek nemcsak a büntetőjogi felelősség kérdéseit befolyásolhatják, hanem az ítélethozatali folyamatok jogszerűségét és következetességét is, amelyet nem szabad aláásni olyan tényezők alapján, amelyek tudományos megbízhatósága még nem teljes mértékben bizonyított.

VIII.4. A genetikai determináltság etikai kihívásai a büntető igazságszolgáltatásban

1. Genetikai információ és magánélet: A genetikai információk bűnügyi használata különösen érzékeny, mivel ezek az adatok mélyrehatóan érintik a magánéletet. Az ilyen típusú információk rögzítése és felhasználása szigorú adatvédelmi és etikai szabályozást igényel, mivel ezek túlmutatnak a hagyományos azonosítási módszereken. Az információkkal való visszaélés veszélye miatt a magánélet védelme létfontosságú, mivel ezek az adatok sokkal nagyobb jelentőséggel bírnak, mint például az ujjlenyomatok vagy a DNS-minták hagyományos azonosítási célokra való felhasználása.¹⁰²

¹⁰¹ FORZANO, Francesca – BORRY, Pascal – CAMBON, Anne – HODGSON, Thomsen-Shirley V. – DE VRIES, Aad Tibben-Petrus – VAN EL-MARTINA CORNEL, Carla: Italian appeal court: a genetic predisposition to commit murder? *European Journal of Human Genetics*, 2010, 519-521. o.

¹⁰² WILLIAMS, Robin – WIENROTH, Matthias: Ethical, Social and Policy Aspects of Forensic Genetics: A Systematic Review, 2014. 39.o.

2. *Egyenlőség, megbélyegzés*: A genetikai bizonyítékok alkalmazása a társadalmi egyenlőség és a megbélyegzés kérdését is felveti. Ha a genetikai jellemzőket bizonyos viselkedési hajlamokkal társítják, akkor ez könnyen előítéletekhez vezethet, különösen egyes csoportok vagy etnikumok esetében, amelyeknél ezek a jellemzők gyakrabban fordulnak elő. Ezzel fennáll annak a veszélye, hogy a bűnözői hajlam genetikai hátterének vizsgálata nem csak az egyént, hanem bizonyos csoportokat is diszkriminálhat.¹⁰³ Ebből kifolyólag az egyenlőség és az igazságos bánásmód alapelve is sérülhet. Az igazságos büntető igazságszolgáltatás megkívánja, hogy minden egyén azonos mérce alapján kerüljön megítélésre.¹⁰⁴

3. *Törvényszéki genetika és társadalmi szolidaritás*: A törvényszéki genetika társadalmi szinten is kihívásokkal jár, különösen a közösségi szolidaritás szempontjából. A társadalom egyes tagjai között kialakulhat az a felfogás, hogy a bűnözői hajlamot genetikai alapon is fel lehet térképezni, ami hosszú távon csökkentheti az empátiát és növelheti a kirekesztést. Ez a hozzáállás azt eredményezheti, hogy a genetikai hajlammal rendelkezőket egy „veszélyes” csoportként kezelik, ami gyengítheti a közösségi szolidaritás értékeit, például az esélyegyenlőséget és a méltányosságot.¹⁰⁵ Emellett a genetikai alapú diszkrimináció, amelyet a törvényszéki genetika téves értelmezése táplálhat, olyan társadalmi feszültségeket idézhet elő, amelyek újfajta előítéletek kialakulásához vezethetnek. Ezek az etikai kérdések egyértelműen megmutatják, hogy a genetikai tényezők tárgyalótermi alkalmazása széles körű, alapos megfontolást és körültekintő szabályozást igényel.

¹⁰³ WILLIAMS, Robin – WIENROTH, Matthias: Ethical, Social and Policy Aspects of Forensic Genetics: A Systematic Review, 2014. 43.o.

¹⁰⁴ KRIMSKY, Sheldon – SIMONCELLI, Tania: Genetic Justice: DNA Data Banks, Criminal Investigations and Civil Liberties, Columbia University Press, 2011.

¹⁰⁵ WILLIAMS, Robin – WIENROTH, Matthias: Ethical, Social and Policy Aspects of Forensic Genetics: A Systematic Review, 2014. 47.o.

IX. Génszerkesztés

IX.1. Lehetőségek és kihívások a büntetőjogban

A génszerkesztés az orvostudomány egyik legújabb technológiai vívmánya, amely lehetővé teszi az emberi genetikai állomány módosítását. A génszerkesztés olyan technológia, amely a DNS-szekvenciákat a DNS-szál egy, vagy több pontján képes megváltoztatni. A tudósok eltávolíthatnak, vagy megváltoztathatnak egyetlen bázist, vagy teljesen új gént illeszthetnek be. A génszerkesztés szó szerint újraírhatja a DNS-t. A CRISPR-Cas9 technológia révén például célzott módosításokat végezhetnek az örökítőanyagban, amely nemcsak betegségek gyógyítását, de a potenciális viselkedésbeli hajlamok megváltoztatását is lehetővé teheti.¹⁰⁶

Egyelőre nem egyértelmű, hogy a génszerkesztéssel kiszűrhetők lennének-e a lehetséges elkövetők, hiszen a bűnözői hajlamot nem csupán genetikai tényezők, hanem jelentős környezeti és pszichológiai hatások is alakítják. Jelenleg a génszerkesztést nem alkalmazzák közvetlenül a büntetőjogban, sem ítélezési, sem rehabilitációs célokra. Sőt, Magyarországon, hasonlóan az Európai Unió számos más tagállamához, az emberi embriókon végzett örökíthető génszerkesztés tiltott. „*Aki az emberi vagy magzati génállományon, illetve emberi embrió génállományán annak megváltoztatására irányuló beavatkozást végez, bűntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*”¹⁰⁷ Azonban az olyan módszerek, mint a CRISPR-Cas9, képesek lehetnek módosítani a genetikai állományt, ám ezek használata messze túlmutat az etikai és jogi megengedhetőségen. Egyrészt etikai kérdést vet fel az emberi jogok és beleegyezési kérdések terén, például, hogy hogyan lehetne biztosítani azt, hogy a génszerkesztést valaki ne kényszer hatására fogadja el, illetve milyen következményekkel járna egy ilyen beavatkozás az egyéni autonómiára és emberi identitásra. Másrészt a technológia megbízhatósága és biztonságossága még messze nem érte el azt a szintet, hogy ilyen célokra alkalmazható legyen. A génszerkesztés alkalmazása a távoli jövő kérdése marad, mivel a korlátok rendkívül szigorúak, és a társadalmi elfogadhatóságuk is megkérdőjelezhető. Ahhoz, hogy az ilyen technológiák használata megfelelő keretek között maradjon, elengedhetetlen lenne egy világos jogi szabályozás megalkotása.

¹⁰⁶ <https://theconversation.com/what-is-gene-editing-and-how-could-it-shape-our-future-199025> (letöltés ideje: 2024.11.08.)

¹⁰⁷ Btk. 168. § (1) bekezdés

A következő de lege ferenda javaslatom célja, hogy rávilágítson egy lehetséges szabályozási irányra, amely a jövőben a génszerkesztés etikus alkalmazását biztosítja, ugyanakkor megakadályozza a bűnözői hajlam genetikai alapjainak módosításával kapcsolatos visszaéléseket.

Btk.§ A bűnözői hajlammal összefüggő génszerkesztés tilalma

(1) Tilos az emberi örökítőanyag bármilyen módosítása a bűnözői hajlam genetikai alapjainak megszüntetése vagy befolyásolása céljából.

(2) Kivételt képez az orvosi célú, tudományosan igazolt genetikai rendellenesség kezelése, amely kizárólag az érintett személy írásos beleegyezésével, valamint a jogszabályban meghatározott hatósági engedélyek birtokában végezhető.

(3) Az (1) bekezdésben meghatározott tilalom megsértése három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

X. Záró gondolatok

A dolgozatom során feltárt eredmények alapján kijelenthető, hogy a bűnözés mögötti tényezők rendkívül összetettek, és ezek között nem csupán a genetikai hajlamok, hanem számos környezeti és pszichológiai tényező is meghatározó szereppel bír. A kutatásom elsődleges kérdése arra irányult, hogy milyen mértékben befolyásolja a bűnözés kialakulását az örökletes hajlam, és milyen szerepet játszanak ebben a környezeti tényezők, valamint az egyén személyiségének fejlődése. A genetikai kutatások, különösen a MAOA-génnel és a Brunner-szindrómával kapcsolatos vizsgálatok azt sugallják, hogy bizonyos genetikai jellemzők valóban összefüggésben állhatnak az agresszív viselkedésre való hajlammal. Azonban e hajlamok csak akkor válhatnak igazán jelentőssé, ha más, környezeti tényezők is fennállnak, mint például gyermekkori bántalmazás, elhanyagolás. Az egyén gyermekkorban átélt traumái, beleértve a fizikai és érzelmi bántalmazást, valamint az instabil családi hátteret, hosszú távon hatást gyakorolnak az egyén személyiségfejlődésére és viselkedésére. Ezen traumák hatására fejlődési zavarok és maladaptív viselkedési minták alakulhatnak ki, amelyek felnőtt korban bűnelkövetéshez vezethetnek.

A személyiségzavarok, például az antiszociális személyiségzavar és a pszichopátia, szintén kiemelkedő jelentőséggel bírnak a bűnelkövetés hajlamának kialakulásában. A dolgozatom során kitértem arra is, hogy e zavarok jellemzően olyan egyéneknél fordulnak elő, akik gyermekkori traumákon, elhanyagoláson mentek keresztül, és akiknél az empátia és a társadalmi normák iránti érzékenység jelentősen csökkent. A pszichológiai tényezők tehát ugyanolyan fontosak, mint a genetikai és környezeti faktorok, hiszen az antiszociális és pszichopátiás személyiségvonások olyan viselkedési mintákhoz vezethetnek, amelyek növelhetik a bűnelkövetés valószínűségét.

A bűnözés biológiai alapjainak jogi és etikai kérdéseit, valamint a genetikai szűrés és a génszerkesztés jövőbeli lehetőségeit is igyekeztem feltárni. Bár a tudomány folyamatosan fejlődik, a genetikai alapú bűnmegelőzés és a génszerkesztés körüli etikai dilemmák továbbra is gátat szabnak annak, hogy az ilyen megoldások a mindennapi joggyakorlat részévé váljanak. Az olasz precedens, amelyben a MAOA-gén miatt egy elkövető büntetését csökkentették, jól példázza, hogy a genetikai tényezők már jelen vannak a büntetőjogban, ám alkalmazásuk erősen korlátozott és nagy körültekintést igényel.

Összességében tehát kijelenthető, hogy bár a bűnözés genetikai és biológiai alapjainak vizsgálata hasznos betekintést nyújt a bűnelkövetés természetébe, a bűnözői hajlam mégsem vezethető vissza pusztán örökletes tényezőkre. A bűnözés társadalmi jelenségként sokkal összetettebb folyamat, amelyet genetikai, környezeti és pszichológiai hatások együttesen alakítanak. Az egyén döntéseit és tetteit számos külső és belső tényező befolyásolja, és a bűnözői hajlam nem tekinthető kizárólag genetikai eredetűnek.

Irodalomjegyzék:

Felhasznált irodalom:

AL'A TAHSEENM, Mohhamad – MARROW, Riyad Abudreas: The role of childhood trauma in criminal behaviour, Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2023.

APPELBAUM, Paul S.: Behavioral Genetics and the Punishment of Crime, Law&Psychiatry, 2005.

BARABÁS A. Tünde: Alkalmazott Kriminológia, Dialog Campus, Budapest, 2020.

BODA Zoltán: Az emberölés kriminálpszichológiai megközelítése, Belügyi Szemle 2021/2.

BORTOLATO, Marco: Early postnatal inhibition of serotonin synthesis results in longterm reductions of perseverative behaviors, but not aggression, in MAO A-deficient mice, Neuropharmacy, 2013.

BRUNNER, H.G. – NELEN, M. – BREAKFIELD, O. – ROPERS, H. – VAN OOST, B.A.: Abnormal behavior associated with a point mutation in the structural gene for monoamine oxidase A, Science, 1993.

BURKE, Kenneth J.: The „xxy syndrome”: Genetics, behavior and the law, 1969.

CANDALIZA-GUTIERREZ, Filomin: Sociological Time Travel: Criminality and Criminologists in the Philippine Past, Philippine Sociological Review, Vol. 61, 2013.

CASPIM Avshalom – MCCLAY, Joseph – MOFFITT, Terrie E. – MILL, Jonathan – MARTIN, Judy – CRAIG, Ian W. – TAYLOR, Alan – POULTON, Richie: Role of Genotype in the Cycle of Violence in Maltreated Children, 2002.

CHEEMA, Aman Amrit – VIRK, Ashish: Reinventing Lombroso in the Era of Genetic Revolution: Whether Criminal Justice System Actually Imparts Justice or is Based on ‘Convenience of Assumption’? 2012.

CHOI, Octavio S.: What Neuroscience Can and Cannot Answer, J Am Acad Psychiatry Law, 2017.

COMER, Ronald J.: A lélek betegségei, Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

COURTOIS, Christene A.: Treatment of Complex Trauma: A Sequenced, Relationship-Based Approach, 2013.

DAMASIO, Hanna – GRABOWSKI, Thomas – FRANK, Randall – GALABUDRA, Albert M. – DAMASIO, Antonio R.: The Return of Phineas Gage: Clues About the Brain from the skull of a famous patient, 1994.

DUKE, Aaron A. – BELL, Rob – BÉGUE, Laurent – EINSENLOHR-MOUL, Tory: Revisiting the Serotonin-Aggression Relation in Humans: A Meta-Analysis, 2013.

FORZANO, Francesca – BORRY, Pascal – CAMBON, Anne – HODGSON, Thomsen-Shirley V. – DE VRIES, Aad Tibben-Petrus – VAN EL-MARTINA CORNEL, Carla: Italian appeal court: a genetic predisposition to commit murder? European Journal of Human Genetics, 2010.

HABONY János: A beilleszkedés és a bűnözés, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986.

HALLER József – FOGARASI Mihály – MALÉT-SZABÓ Erika – FARKAS Johanna – KOVÁTS Daniella: A bűnöző elme, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020.

HELLER Erik: Lombroso és a büntettes-typus tana. Magyar Társadalomtudományi Szemle, 1910. 3. évf. 6. sz.

JONES, Owen D.: Seven ways neuroscience aids law, Vanderbilt University Law School, 2013.

KORINEK László – LÉVAY Miklós: A kriminológia fogalma, feladata, kutatási területei, helye a tudomány rendszerében és a bűnügyi tudományokban. In: GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László. – LÉVAY Miklós: Kriminológia – Szakkriminológia. Complex Kiadó, Budapest, 2006.

KORINEK László: A kriminológia fogalma, feladata, helye a társadalomban és a bűnügyi tudományokban, JURA 2002./2.

KRIMSKY, Sheldon – SIMONCELLI, Tania: Genetic Justice: DNA Data Banks, Criminal Investigations and Civil Liberties, Columbia University Press, 2011.

LEAW, Jia Ning – ANG, Rebecca P. – HUAN, Vivien S. – CHAN, Wei Teng – CHEONG, Siew Ann: Re-Examining of Moffitt's Theory of Delinquency through Agent Based Modeling, 2015.

MARR, Caleb: Neurological Abnormalities' Impact on Crime and Behavior, 2020.

MENTÁLIS ZAVAROK DIAGNOSZTIKAI ÉS STATISZTIKAI KÉZIKÖNYVE (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM) 2013.

MOLNÁR József – POPPER Péter: Büntetőjog és kriminálpszichológia, Jogtudományi közlöny, 1961. (16. évf.) 3. sz.

POPPER Péter: Kriminálpszichológia, 1984.

SAFDAR, Arafat: Criminalizing the natives: A study of the criminal tribes act, 1871., The University of British Columbia, 2020.

SHAHID, Aqsa: Sociological theories of crime Ryipah International University, 2022.

SZABÓ Judit: A személyiségzavar, különösen a pszichopátia hatása a büntetőjogi felelősségre, Börtönügyi szemle 2021/1.

TRINGER László: A pszichiátria tankönyve, Semmelweis Kiadó, Budapest, 2001.

VILICS Tünde: Kriminálpszichológia és kriminálpszichológus, Magyar Rendészet, 2020/4.

WILLIAMS, Robin – WIENROTH, Matthias: Ethical, Social and Policy Aspects of Forensic Genetics: A Systematic Review, 2014.

Felhasznált jogforrások:

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

3/1998. Büntető jogegységi határozat

Internetes források:

<https://ijcst.journals.yorku.ca/index.php/ijcst/article/view/35714/32438> (letöltés ideje: 2024.10.05.)

<https://www.britannica.com/topic/crime-law> (letöltés ideje: 2024.10.05.)

https://www.mrvt.hu/images/docs/rendeszetiagazati/segedanyagok/kriminaliszt_krimologia.pdf (letöltés ideje: 2024.10.05.)

https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Bemeneti_kompetenciak_meresi_ertekelesi_eszkozrendszerenek_kialakitasa/19_0731_024_100915.pdf (letöltés ideje: 2024.10.08.)

<https://www.okri.hu/index.php/magunkrol/mi-a-kriminologia> (letöltés ideje: 2024.10.10.)

<https://lexiq.hu/hipotezis> (letöltés ideje: 2024.10.10.)

<https://idegen-szavak.hu/krimin%C3%A1lpszichol%C3%B3gia> (letöltés ideje: 2024.10.07.)

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/k-F287B/kronikus-F2D54/> (letöltés ideje: 2024.10.10.)

https://lexiq.hu/deviancia#google_vignette (letöltés ideje: 2024.10.10.)

<https://www.sccjr.ac.uk/wp-content/uploads/2016/02/SCCJR-Causes-of-Crime.pdf> (letöltés ideje: 2024.10.12.)

https://books.google.hu/books?hl=hu&lr=&id=uirlCgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR1&dq=what+is+criminology&ots=z9JM68chrY&sig=XYKxBZbFbtv_CpA49n7uX004MHw&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true (letöltés ideje: 2024.10.12.)

<https://www.simplypsychology.org/biological-theories-crime.html#Degeneration-Theory-1857> (letöltés ideje: 2024.10.12.)

<https://www.simplypsychology.org/biological-theories-crime.html> (letöltés ideje: 2024.10.12.)

<https://docmckee.com/cj/criminal-justice-an-overview-of-the-system/section-7-3-psychological-theories-of-crime/> (letöltés ideje: 2024.10.13.)

<https://study.com/academy/lesson/psychological-theories-of-crime-assumptions-weaknesses.html> (letöltés ideje: 2024.10.13.)

<https://www.simplypsychology.org/bandura.html> (letöltés ideje: 2024.10.05.)

<https://soztheo.de/theories-of-crime/social-disorganization/soziale-desorganisation-shaw-mckay/?lang=en> (letöltés ideje: 2024.10.16.)

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/a-a-1BF4F/anomalia-1D980/> (letöltés ideje: 2024.10.07.)

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/a-a-1BF4F/atavisztikus-1E4E9/> (letöltés ideje: 2024.10.07.)

<https://idegen-szavak.hu/prediszpoz%C3%ADci%C3%B3> (letöltés ideje:2024.10.07.)

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/p-1434B/polimorfizmus-1545C/> (letöltés ideje:2024.10.07.)

https://otszonline.hu/cikk/a_harcos_gen_kapcsolata_az_antiszocialis_viselkedessel (letöltés ideje: 2024.10.18.)

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/e-e-F1E41/exhibicionizmus-F1FD2/> (letöltés ideje: 2024.10.23.)

<https://my.liuc.it/MatSup/2006/H25511/The%20Jukes.pdf> (letöltés ideje: 2024.10.23.)

<https://provost.utsa.edu/undergraduate-research/journal/files/vol7/JURSW.v7.10.Marr.pdf> (letöltés ideje: 2024.11.03.)

<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC1114479/pdf/1673a.pdf> (letöltés ideje: 2024.11.03.)

<https://mipszi.hu/lexikon/amygdala-> (letöltés ideje: 2024.11.05.)

<https://neuroethics.upenn.edu/wp-content/uploads/2013/08/glenn-raine-neurocrim.pdf> (letöltés ideje: 2024.10.05.)

https://ahandfulofleaves.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/07/descartes-error_antonio-damasio.pdf (letöltés ideje: 2024.10.05.)

<https://neuroethics.upenn.edu/wp-content/uploads/2013/08/glenn-raine-neurocrim.pdf> (letöltés ideje: 2024.10.05.)

<https://www.nature.com/articles/nrn2174> (letöltés ideje: 2024.10.15.)

https://idegen-szavak.hu/marker#google_vignette (letöltés ideje: 2024.10.15.)

<https://mindsetpszichologia.hu/nature-versus-nurture-avagy-bunozonek-szuletni-kell> (letöltés ideje: 2024.11.01.)

https://www.science.org/doi/10.1126/science.1259917?url_ver=Z39.882003&rfr_id=ori:rid:crossref.org&rfr_dat=cr_pub%20%200pubmed (letöltés ideje: 2024.10.27.)

<https://lexiq.hu/maladaptiv> (letöltés ideje: 2024.10.27.)

<https://www.biography.com/crime/edmund-kemper> (letöltés ideje: 2024.10.27.)

<https://www.biography.com/crime/aileen-wuornos> (letöltés ideje: 2024.10.27.)

<https://www.psychiatry.org/news-room/apa-blogs/antisocial-personality-disorder-often-overlooked> (letöltés ideje: 2024.10.30.)

https://www.researchgate.net/publication/318596156_Hare_Psychopathy_Checklist_PCL
(letöltés ideje: 2024.10.30.)

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10690912/> (letöltés ideje: 2024.10.30.)

<https://arizonalawreview.org/pdf/47-2/47arizrev519.pdf> (letöltés ideje: 2024.11.03.)

<https://www.progress.org.uk/reduced-sentence-for-murderer-with-genetic-predisposition-to-aggression/> (letöltés ideje: 2024.11.05.)

<https://theconversation.com/what-is-gene-editing-and-how-could-it-shape-our-future-199025>
(letöltés ideje: 2024.11.08.)